

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
DÁNSKÝ SYSTÉM VÝCHOVY DĚTÍ
MIMO VLASTNÍ DOMOV

KRISTINA OTŘÍSALOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE :
PAEDDR. MARIE VORLOVÁ

ROK ODEVZDÁNÍ : 2006

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Dánský systém výchovy dětí mimo vlastní domov“ zpracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.
2. Tuto práci nepředkládám k obhajobě na jiné škole.
3. Souhlasím s tím, aby uvedená práce byla v případě zájmu pro studijní účely zpřístupněna dalším osobám nebo institucím.
4. Souhlasím s tím, aby uvedená práce byla publikována na internetových stránkách Jaboku.

V Praze dne 1.6. 2006

Kristina Otrřisalová

Obsah

1 Úvod.....	2
2 Slovníček základních pojmů.....	4
3 Dánský systém umístění dětí mimo vlastní domov.....	5
3.1 Umístění mimo vlastní rodinu.....	6
3.1.1 Dobrovolné umístění.....	6
3.1.2 Povinné umístění.....	9
3.2 Okolnosti umístění.....	10
3.3 Ukončení umístění.....	12
3.3.1 Dobrovolné umístění.....	12
3.3.2 Povinné umístění.....	13
3.4 Typy opatření okresního úřadu.....	14
3.5 Typy umístění.....	15
3.5.1 Výběr nejvíce příhodného místa podle specifických okolností.....	16
3.5.2 Pěstounská péče.....	16
3.5.3 Stacionární zařízení.....	17
3.5.4 Střežená oddělení.....	17
3.5.5 Rezidence.....	18
3.5.6 Vlastní pokoj, kolektivní bydlení.....	18
3.5.7 Učňovská a internátní škola.....	18
3.5.8 Nová komunální nabídka stacionárních zařízení.....	19
4 Současné statistické údaje o umístěních mimo vlastní domov v Dánsku.....	21
4.1 Preventivní opatření.....	23
5 Současný výzkum systému výchovy mimo domov a návrhy na jeho zlepšení.....	27
5.1 Sociální zázemí umístěných dětí.....	27
5.2 Účinnost umístění.....	27
5.3 Vzdělávání.....	28
5.4 Stabilita umístění.....	29
5.5 Kontakt s biologickými rodiči.....	30
5.6 Pohledy rodičů a dětí na umístění.....	30
5.7 Ukončení péče a následná péče.....	31
5.8 Umisťování dětí z etnických menšin.....	31
5.9 Role sociálního pracovníka v procesu umisťování.....	32
5.10 Návrh priorit.....	32
6 Srovnání dánského a českého systému výchovy mimo vlastní domov.....	34
6.1 Počet dětí v náhradní výchovné péči, různorodost zařízení a jejich vhodné procentuální zastoupení.....	34
6.2 Dobře fungující systém na základě principu subsidiarity.....	36
6.3 Dobrovolné umístění.....	39
6.4 Povinné umístění.....	39
6.5 Individuální plán řešení a průběžná supervize.....	40
6.6 Spoluúčast rodiny na řešení případu.....	41
6.7 Kontakt rodiny s dítětem během umístění.....	42
6.8 Podpora rodiny.....	43
6.9 Možnost ukončení umístění.....	44
6.10 Následná péče.....	45
6.11 Novela zákona č.359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí účinná od 1.6.2006.....	46
7 Rezidence Fjorden jako dobrý příklad zařízení pro výchovu mimo vlastní rodinu.....	50
7.1 Charakteristika pracoviště – zařízení.....	50
7.2 Rodinná versus ústavní výchova.....	52
8 Závěr.....	58
9 English summary.....	60
10 Seznam použité literatury.....	61

1 Úvod

Tématem této práce je systém tzv.výchovy (resp.umístění) dětí mimo vlastní domov v Dánsku¹, v české terminologii označovaný jako systém náhradní výchovné péče. Dříve než však vymezím samotný cíl této bakalářské práce, chtěla bych poukázat na některá fakta. Česká republika je opakovaně kritizována různými nadnárodními orgány zabývajícími se ochranou práv dětí (například Výborem OSN pro práva dětí) za vysoký počet dětí vyrůstajících na našem území v ústavních zařízeních různého typu. Statistické údaje z roku 2003 vyjadřují následující: V dětských domovech bylo celkem umístěno 7250 dětí, v kojeneckých ústavech 1624, v ústavech sociální péče 10 426 dětí. Celkem tedy v ústavní výchově v roce 2003 vyrůstalo 19300 dětí. V pěstounské péči to bylo pouze 6637 dětí, což činilo 25,59% z celkového počtu dětí vyrůstajících mimo vlastní domov.² V Dánsku podobně jako v jiných zemích západní Evropy tvoří podíl dětí v pěstounské péči vzhledem k celkovému počtu dětí umístěných mimo vlastní domov cca 50%. Vystává tak otázka: Kde se děje chyba v našem systému náhradní výchovné péče, že počet dětí v ústavní péči neklesá, ale naopak má tendenci ještě růst?

Během studia na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze jsem dostala možnost navštívit několik institucí, které se ve fungování náhradní výchovné péče v Čechách angažují (např. Dětský domov v Dolní Čermné u Letohradu, Diagnostický ústav a středisko výchovné péče pro děti a mládež v Plzni, Oddělení péče o rodinu a dítě na Městském úřadě pro Prahu 11, Dům na půli cesty pod organizací Naděje v Praze 10 – Vršovicích). Díky těmto praxím jsem mohla některé své předchozí informace získané před studiem ETF UK upřesnit a v některých ohledech i opravit. Přesto ve mně zůstávala jakási skepse, zda je skutečně náš český systém kvalitním servisem pro děti, které neměly štěstí na rodiče, kteří by jim byli schopni poskytnout dobré rodinné zázemí, a které tak ve svém krátkém životě prožily mnohá psychická strádání, která mohou již navždy ovlivňovat jejich psychický vývoj a tedy i celý další život, jak konec konců potvrzují mnohé známé studie.³

Pro svou měsíční blokovou praxi jsem si proto vybrala dvě zařízení náhradní výchovné péče v Dánsku, v zemi, ve které jsem měla již dříve možnost strávit 5 měsíců v rámci studijního pobytu a jejíž systém sociální péče je po celé Evropě znám jako dobře fungující. Prvním byl (použiji-li českou terminologii) dětský domov rodinného typu pro 6 dětí u dánského města

1 Viz kapitola 2 – Slovníček základních pojmů

2 Bubleová, V. *Pěstounská péče - názory veřejnosti*. Náhradní rodinná péče II/2006, str.41

3 např. Kovařík, Bubleová, Matějček. *Náhradní rodinná péče* 0,I,II/1998

Lemvig, druhým bylo zařízení celodenní péče pro 6 dětí s těžkým mentálním postižením většinou v kombinaci s tělesným postižením ve městě Århus. O prvním z nich se ještě blíže zmíním v samostatné kapitole. Chtěla jsem se tímto způsobem dozvědět co nejvíce o dánském systému náhradní výchovné péče a zároveň zažít tento systém v praxi. Stejně tak jako u českého systému náhradní výchovné péče jsem měla před absolvováním měsíční praxe o tomto systému nepříliš přesné informace a mé představy byly v mnohém zkreslené – později se však jevily jako přehnaně pozitivní.

Po absolvování této praxe a studiu podkladů pro tuto bakalářskou práci mohu říci, že mnohé záležitosti fungují v náhradní výchovné péči v Dánsku podobně jako v České republice. Mnohé záležitosti dánského systému jsou rovněž s českým těžko porovnatelné. Existuje však řada momentů, které jsou na dánském systému pro onen český velmi inspirující. Po představení dánského systému náhradní výchovné péče jako celku se tak pokusím na tyto inspirující momenty poukázat v samostatné kapitole. V poslední kapitole bych se pak ráda podrobněji zmínila o způsobu organizace a práce v prvním z dánských zařízení, které jsem měla možnost navštívit během své blokované praxe. Svoje praktické poznatky z této praxe bych ráda stáhla na zamyšlení Zdeňka Matějčka o hranici mezi náhradní výchovnou péčí ústavní a rodinnou.⁴

Cílem této práce je tedy poskytnout českému čtenáři bližší vhled do dánského systému náhradní výchovné péče (resp. výchovy mimo vlastní domov) a vyzdvihnout prvky, které mohou být na tomto systému inspirující pro systém český, který (např. podle *Zprávy o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice* z roku 2002) má ve svých jednotlivých prvcích stále co zlepšovat. Rovněž popis mé praktické zkušenosti v dětském domově rodinného typu Fjorden má sloužit čtenáři jako příklad dobré praxe náhradní výchovné péče s originálním způsobem řešení, který v Čechách ještě není příliš rozšířený.

4 Matějček, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str.185-192

2 Slovníček základních pojmů

Na úvod této práce uvádím pro lepší orientaci slovníček základních pojmů, kde jsou k českým běžně užívaným termínům přiřazeny jejich ekvivalenty dánského systému umístění mimo vlastní domov.

Náhradní výchovná péče - forma péče o děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině - nejčastější formou používanou v České republice je ústavní péče. Další podsložkou náhradní výchovné péče je náhradní rodinná péče (viz níže). V dánské terminologii se pro NRP používá termín **umístění (či výchova) mimo vlastní domov**.

Ústavní výchova - forma péče o děti, které nemohou být ze závažných důvodů vychovávány ve vlastní rodině nebo jejichž výchova je vážně ohrožena nebo vážně narušena. Ústavní výchovu nařizuje v České republice soud. Jmenovitě do ní spadají (dle zákona o ústavní výchově) následující zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav.⁵Dále bychom sem mohli zařadit ústavy sociální péče a kojenecké ústavy. V dánském systému by do ústavní výchovy spadaly následující formy péče: **stacionární zařízení** (podobná organizací našim dětským domovům), **sociálně pedagogické rezidence** (pro menší počet dětí, více napodobující rodinný styl života), **internátní a učňovské školy a tzv. vlastní pokoje**.

Náhradní rodinná péče (dále NRP) - forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno "náhradními" rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména osvojení (adopce) a pěstounská péče. V dánském systému lze k tomuto termínu přiřadit **pěstounskou péči**, která má několik forem (viz kapitola 2). Je zajímavé, že pod tento termín není tak jako v českém systému zahrnuto **osvojení**. Není tomu tak proto, že by v Dánsku takovou instituci neznali, ale proto, že v tomto případě se již nejedná o výchovu mimo vlastní rodinu, ale o výchovu ve vlastní (ačkoli třeba ne biologické) rodině.

Princip subsidiarity – princip, podle něhož má být každá aktivita státu a společnosti jen podpůrná (subsidiární), tj. jen v takových úkolech, na jejichž řešení nemůže nižší jednotka.⁶

Deprivace - nedostatečné uspokojování základních potřeb, a to jak potřeb biologických, tak i potřeb psychických.

Deprivované dítě - u dětí vyrůstajících v kolektivním zařízení jde většinou o psychické, citové neuspokojení potřeby lásky a jistoty, případně opoždění v dalších oblastech vývoje.⁷

5 Zákon č.109/2002 o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 2, odst.1

6 Akademický slovník cizích slov, str.717

7 Bubleová,V.,Benešová, L.. *Náhradní rodinná péče* (brožura Střediska náhradní rodinné péče)

3 Dánský systém umístění dětí mimo vlastní domov

Po vyjasnění základních pojmů můžeme přistoupit k popisu dánského systému umístění mimo vlastní domov. Než tak však učiním, je podle mého názoru třeba hned v úvodu vyzdvihnout dvě důležité okolnosti.

Základní legislativní zakotvení a struktura institucionálního zajištění

System umístění (resp.výchovy) mimo vlastní domov je v dánské legislativě zakotven v zákonu o sociálních službách, kde je blíže popsán mezi jinými sociálními službami postup v případech umístování dětí do různých druhů náhradní péče. Hlavním článkem zajišťující legislativní a základní organizační fungování tohoto systému je dánské ministerstvo sociálních věcí.

V celém dánském systému výchovy mimo rodinu hraje nezastupitelnou úlohu okresní úřad. Dánsko je státem o 5,4 miliónech obyvatel a je rozčleněno do 13 krajů a 271 lokálních územních celků (tzv. komun), které pro zjednodušení budu v této práci označovat za okresy. Vzhledem k českému systému by se pravomoci těchto okresů daly rámcově přirovnat k pravomocím českých obcí s rozšířenou působností. Okresní úřad pak v dánském systému výchovy mimo vlastní rodinu zajišťuje všechny následující skutečnosti: Při umístění dítěte se souhlasem rodičů se podílí na rozhodnutí o umístění a za tímto účelem zřizuje tzv. mezioborovou skupinu. Zajišťuje sociální šetření v rodině a vypracovává pro dítě individuální plán řešení. Při povinném umístění rovněž zajišťuje dokumentaci o případu (na základě sociálního šetření atp.), kterou dále předává tzv. lokální komisi pro děti a mládež. V obou případech pak zajišťuje supervizi během umístění, díky které sleduje plnění individuálního plánu. Rovněž zajišťuje následnou péči, když dítě dosáhne 18ti let věku.

Kromě ministerstva sociálních věcí a těchto okresních a krajských úřadů se na systému výchovy mimo vlastní rodinu podílí také tzv. Dánská lokální vláda, která zajišťuje hlavně plynulou spolupráci a samostatné fungování jednotlivých okresních úřadů (například určitými vyhláškami, které jsou pro všechny okresy závazné.

Jisté záležitosti s touto problematikou spojené pak v určitých případech řeší tzv. Sociální odvolací úřad, což je nezávislý orgán fungující pod ministerstvem sociálních věcí, který řeší mimo jiné stížnosti v rámci legislativy o sociálních otázkách.

Umístění se souhlasem nebo bez souhlasu rodičů

Dalším prvkem dánského systému, na který je třeba upozornit již v úvodu, je rozdělení umístění mimo vlastní rodinu na umístění se souhlasem nebo bez souhlasu rodičů (respektive vlastníků rodičovských práv). V případě, že vlastníci rodičovských práv vysloví souhlas s umístěním dítěte mimo vlastní rodinu, což se děje vždy po spolupráci s pracovníky okresního úřadu, není třeba, aby proběhlo soudní řízení, jehož prostřednictvím by se o umístění rozhodlo. Jak bude později ukázáno v rámci statistických údajů týkajících se dánského systému výchovy mimo vlastní domov, má umístění se souhlasem rodičů v tomto systému oproti systému českému většinový podíl.

Nyní bych se již chtěla věnovat samotnému popisu systému umístění mimo vlastní rodinu, přičemž zachovám strukturu, která skutečně existuje v reálných podmínkách. Nejprve se tedy budu věnovat postupům okresního úřadu v případě dobrovolného umístění se souhlasem rodičů, poté umístění povinnému. Dále popíši různé okolnosti, které náležejí oběma typům umístění a na závěr se budu věnovat jednotlivým druhům umístění, která jsou v dánském systému možná (např. pěstounské péči, či péči ve stacionárním zařízení atd.).

3.1 Umístění mimo vlastní rodinu

3.1.1 Dobrovolné umístění

O tom zda by dítě mělo být umístěno mimo domov, rozhoduje v dánském systému okresní úřad, který, jak již bylo uvedeno výše, hraje nezastupitelnou úlohu v celém systému výchovy mimo vlastní rodinu vůbec. Dobrovolné umístění dítěte přichází v úvahu na základě souhlasu rodičů a spolupráce mezi rodiči a okresními pracovníky, přičemž při rozhodování o umístění mimo domov by mělo být rovněž vyslyšeno samotné dítě. V případě mladistvého staršího 15ti let se kromě souhlasů rodičů vyžaduje i souhlas dotyčného.

Umístění mimo domov je jedno z pomocných řešení, ke kterým může okresní úřad přistoupit, pokud dítě potřebuje specifickou podporu. K takovému řešení by se mělo přistoupit v případě, že je zvaženo, „že bude tím nejvíce vhodným vzhledem k potřebě pomoci, kterou konkrétní dítě má.“⁸

8 Článek *Anbragte børn og unge- Frivillig Anbringelse* přístupný z:

Mezioborová skupina

Pro zajištění podpory v rámci specifických potřeb dítěte zřizuje okres mezioborovou skupinu, která by měla zajistit, že podpora bude včasná a jasná a že bude v potřebné míře zajištěn kontakt s lékařskou, sociální, pedagogickou, psychologickou nebo jinou službou. Jako pracovní partneři se na případové práci mohou podílet sociální pedagogové, učitelé, okresem ustanovení lékaři, zdravotní pečovatelé, psychologové aj.

Sociální šetření

Pokud existuje důvod domnívat se, že dítě potřebuje speciální pomoc, musí okresní úřad zjistit bližší okolnosti pomocí sociálního šetření. To by mělo vyústit v základní představu, jak začít s pomocí dítěti. Vlastník rodičovských (opatrovnických) práv musí dát k takovému šetření souhlas. Může být ovšem provedeno také šetření bez souhlasů rodičů (opatrovníků), pokud je nezbytné k určení, „zda v rodině existuje evidentní riziko vážného poškození zdraví nebo vývoje dítěte.“⁹

Individuální plán řešení

Pokud dítě přijímá speciální podporu, musí okresní úřad vždy nabídnout, že vypracuje tzv. individuální plán řešení, ve kterém je blíže specifikován konkrétní případ dítěte a účel umístění, předpokládaný průběh, specifická opatření v péči o dítě, ve vzdělávání a léčbě a nakonec opatření pro podporu rodiny během a po ukončení umístění. Tento individuální plán je poté průběžně revidován. V případě, že je dítě umístěno mimo domov (dobrovolně nebo povinně), nebo že se jedná o náctiletého mladšího 18ti let, který se dopustil násilného nebo jiného závažného trestného činu, přestává být pro okresní úřad vypracování individuálního plánu možností, ale stává se povinností.

Předtím než se na základě individuálního plánu řešení učiní rozhodnutí o dalších opatřeních ve věci dítěte, měl by být znovu nalezen prostor pro rozhovor s dítětem. Měla by přitom být vzata v úvahu vyzrálost dítěte.

http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/frivillig_anbringelse.html
9 Článek *Anbragte børn og unge- Frivillig Anbringelse* přístupný z:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/frivillig_anbringelse.html

Přístup k dokumentům a spolupráce s rodiči

Pro strany zastoupené v případě existuje právo dostat kopii dokumentů, které vzniknou během řešení případu, pokud si o to dotyčná osoba požádá. To se týká jak rodičů dítěte, tak mladistvého staršího 15ti let, který má být umístěn. Pravidla přístupu k dokumentům dávají takto občanům možnost sledovat svůj vlastní případ. Ze zákona o sociálních službách je rovněž dáno, že sociální pracovníci okresního úřadu by měli zapojit rodinu do plánování umístění v rozsahu, ve kterém je to možné.¹⁰

Následná péče

Následná péče je určena osobám, kterým už bylo 18 ale ještě ne 23 let a které vyžadují setrvání při daných opatřeních, nebo stanovení způsobu ukončení umístění. Okresní úřad může zprostředkovat následující 4 typy následné péče, pokud je s tím dotyčný mladistvý srozuměn a toto řešení má zásadní význam pro jeho potřebu podpory:¹¹

- zachování osobního poradenství
- zachování pevného kontaktního pracovníka
- zachování pobytu v nějakém místě výchovy mimo vlastní rodinu
- stanovení opatření pro ukončení umístění

Podpora a doprovázení

Spolu s daným mladistvým stanovuje dále okresní úřad, která forma podpory a doprovázení bude mladému poskytnuta ve věci bydlení, vzdělávání a práce, stejně jako ve věci osobního poradenství v souvislosti s ukončením pobytu při dovršení 18ti let. Toto by mělo být zařazeno do individuálního plánu řešení nejpozději 6 měsíců před dovršením 18ti let dítěte.

Případový pracovník okresního úřadu by měl věnovat pozornost tomu, aby mladistvý dostal přiřazený nový okresní úřad, který bude řešit jeho případ, v momentě, kdy se dovrší 18 let jeho věku. To může znamenat, že mladému člověku bude určen nový okresní úřad, který by měl rozhodnout o případném pokračování současného opatření. Pokud s tím však mladistvý souhlasí, existuje možnost, že současné umístění a okresní úřad zůstane klientovým stávajícím úřadem.

¹⁰ Hestbæk, A.D. *Social background nad placement course-the case of Denmark*. International Journal of Social Welfare 1999, str.268

¹¹ Článek *Anbragte børn og unge- Frivillig Anbringelse* přístupný z:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/frivillig_anbringelse.html

3.1.2 Povinné umístění

Umístění dítěte bez souhlasu vlastníků rodičovských práv může být uskutečněno pouze, pokud existuje jasné riziko, že zdraví nebo vývoj dítěte jsou vážně poškozovány na základě selhávání péče v těchto ohledech:¹²

- nevyhovující péče o dítě nebo špatné zacházení
- násilí nebo jiné závažné zneužívání
- nadužívání alkoholu, či drog, kriminální chování nebo jiné závažné sociální problémy u dětí a mládeže
- jiné problémy v chování nebo v přizpůsobení se u dětí a mládeže

Lokální komise pro děti a mládež

Rozhodnutí o povinném umístění dítěte mimo domov zajišťuje lokální komise pro děti a mládež, která se skládá ze:

- 3 laiků vybraných z politických stran městské rady
- 1 soudce
- 1 pedagogicko-psychologického poradce

Znamená to tedy, že v každém okrese je ustavena takováto komise, která má právo rozhodnout o umístění dítěte mimo vlastní domov. Okresní úřad pak dohlíží na to, že případy, které mají být rozhodnuty touto lokální komisí jí budou předloženy spolu s dokumentací případů a návrhů na jejich vyřešení.

Proti rozhodnutí této komise existuje odvolání u Sociálního odvolacího úřadu (nezávislý orgán fungující pod ministerstvem sociálních věcí, který řeší mimo jiné stížnosti v rámci legislativy o sociálních otázkách) a poté u běžných soudů. V případech povinného umístění má okresní úřad poskytnout zdarma pomoc advokáta vlastníků rodičovských nebo opatrovnických práv a mládeži nad 15 let. Předtím než se rozhodne o případu povinného umístění mají mít vlastníci rodičovských práv a mládež od 15ti let prostor k tomu, aby si prohlédli dokumentaci, která se k případu váže a vyjádřili se k případu.

Pokud rozhodnutí o povinném umístění nemůže strpět odkladu z důvodu okamžité potřeby

¹² Článek *Anbragte børn og unge- Frivillig Anbringelse* přístupný z:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/frivillig_anbringelse.html

dítěte a není tedy možno čekat na rozhodnutí celé lokální komise pro děti a mládež, může její předseda (v jeho nepřítomnosti místopředseda) učinit předběžné rozhodnutí, které by měl následně prezentovat celé komisi.

Vlastníci rodičovských nebo opatrovnických práv a mládež od 15ti let věku by měli během 24 hodin od učiněného rozhodnutí obdržet písemnou zprávu o rozhodnutí spolu s odůvodněním. Zpráva by měla obsahovat informace o právu nahlídnout do dokumentace vážící se k případu, o právu vyjádřit se k případu a o právu na právního zástupce zdarma.¹³

Následná péče

Povinnost, na jejímž základě je dítě nebo mladý umístěn bez souhlasu vlastníků rodičovských nebo opatrovnických práv i bez vlastního souhlasu náctiletého od 15ti let věku, zaniká po dovršení 18ti let dotyčného. Může mu však být zprostředkována následná péče jako u dobrovolného umístění.

3.2 Okolnosti umístění

Setkávání s rodiči

Rodiče i děti mají právo se potkávat a kontaktovat během umístění. To platí také pro rodiče, kteří se nepodílejí na rodičovských právech. Okresní úřad má povinnost dohlížet na to, že spojení mezi rodiči a dítětem nebo mladým vydrží. Pokud je to nezbytné, může okresní úřad pevně stanovit bližší pravidla pro rozsah a praktický způsob setkávání. Pokud by se společné setkání mělo odehrát méně často než jednou za měsíc, pak stanoví rozhodnutí o setkávání komise pro děti a mládež.

Setkávání s jinými osobami, než s rodiči

Okresní úřad se stará o to, že spojení mezi dítětem nebo mladistvým a jinými blízkými (například prarodiči) vydrží v rozsahu, který je dítěti nebo mladistvému k užítku. V legislativě však není exaktně stanoveno, že prarodiče nebo jiní blízcí mají na setkávání právo. Rovněž nemají oprávnění stěžovat si na skutečnosti spojené s rozhodnutím okresního úřadu o setkávání s dítětem nebo mladistvým.¹⁴

13 Článek *Anbragte børn og unge - Tvangsanbringelse* přístupný z: http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/Tvangsanbringelse.html

14 Článek *Anbragte børn og unge - Forhold under anbringelse* přístupný z:

Aby okresní úřad předešel nadbytečným konfliktům, věnuje pozornost přáním vlastníků rodičovských nebo opatrovnických práv ohledně setkávání. Může však také rozhodnout o setkávání s prarodiči nebo jinými blízkými, i když si to rodiče nepřejí, pokud vyhodnotí, že to bude ve věci dítěte nebo mladistvého vhodné.

Role okresního úřadu

Okresní úřad dítěte provádí běžnou supervizi umístěných dětí a mládeže. Supervize by měla být provedena v pravidelném časovém intervalu a okresní úřad by měl udržovat osobní kontakt s dítětem nebo mladistvým a místem pobytu.

V souvislosti se supervizí se okresní úřad stará o to, že je sledován individuální plán řešení, a má povinnost ho evaluovat nejpozději tři měsíce po umístění a poté vždy v intervalu nejvýše šesti měsíců. Evaluace se děje s ohledem na případnou revizi individuálního plánu. Do každé aktualizace individuálního plánu by měly být zahrnuty rovněž okolnosti týkající se dítěte i rodiny během umístění.

Během pobytu dítěte nebo mladistvého mimo domov činí dále okresní úřad nezbytná rozhodnutí o změně místa umístění, případné léčbě, vzdělávání, setkávání s rodiči apod. Rozhodnutí, která okresní úřad učiní během umístění, by se přitom měla týkat záležitostí, o kterých je nezbytné rozhodnout v zájmu cíle umístění. Může tak rozhodnout i o školním vzdělávání, volnočasových aktivitách dítěte, či jeho trávení prázdnin.

Podpora rodiny

Během umístění je důležité, že se dále podporuje rodina a přispívá se k vyřešení problémů, které se podílely na tom, že bylo umístění nezbytné. Proto je vyžadováno, aby individuální plán řešení popisoval podporu rodiny, která bude zahájena během umístění. Pravidelné evaluace individuálního plánu by měly také zahrnovat tento bod do individuálního plánu. To znamená, že okresní úřad nejméně každého půl roku provede evaluaci, jaké by měly proběhnout změny v úsilí zaměřeném na podporu rodiny.

Formy pomoci rodičům se budou lišit podle potřeb konkrétního případu. Mohou být zahájena opatření podle § 40 zákona o sociálních službách,¹⁵ o kterých se zmíním v oddíle o preventivních opatřeních. Mohou být ovšem také uskutečněna opatření podle jiných zákonů, například ve věci zaměstnání rodičů, nadužívání návykových látek, nebo ve věci bytové

http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/forhold_under_anbringelse.html
15 Consolidation Act on Social Services přístupný z: <http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422>

situace. Při každém umístění se vyžaduje, aby rodičům byla nabídnuta osoba podpory.

Problematicke podpory rodiny se budu dále věnovat v subkapitole 5.8, kde bude tento pojem podrobně analyzován a srovnána podpora rodiny v dánském a českém systému výchovy mimo vlastní domov (resp.náhradní výchovné péče).

3.3 Ukončení umístění

Existuje více možností pro ukončení umístění. Může to být buď okresní úřad, který si přeje umístit dítě domů, nebo to mohou být rodiče, kteří chtějí dítě zpátky. Umístění je každopádně ukončeno, když dítě dosáhne 18 ti let věku.

Kdy si přeje okresní úřad, aby bylo dítě vráceno zpět domů

Bez ohledu na to, zda je umístění povinné nebo dobrovolné, je velmi důležité, že návrat zpět domů je dobře připraven. Proto by měli být dítě i rodina připravováni na tuto novou situaci, například častějšími návštěvami doma v době před úplným návratem domů.

Předtím než bude dítě vráceno zpět domů, musí okresní úřad revidovat individuální plán a určit v něm, jakou podporu má dítě a rodina dostat v souvislosti s návratem domů. Pokud je umístění ukončeno v souvislosti s dovršením 18ti let věku dítěte, platí stejná pravidla.

3.3.1 Dobrovolné umístění

- **Rozhodnutí o návratu domů**

Okresní úřad rozhodne o tom, že by se umístěné dítě nebo mladistvý měl vrátit domů, pokud je dosaženo cíle umístění, nebo pokud mladistvý dovršil 18ti let věku. V určitých případech může být však umístění prodlouženo i po dovršení 18ti let.

Pokud rodiče nebo mladistvý, který dovršil 15ti let věku, nesouhlasí s rozhodnutím okresního úřadu o návratu domů, mohou podat stížnost sociálnímu odboru (tj. orgánu, který je ustaven v každém kraji a řeší stížnosti na rozhodnutí místních okresních úřadů a krajského úřadu).

- **Pokud si rodiče přejí návrat dítěte domů**

Je důležité, že ukončení umístění je dobře připraveno. Rodina i dítě (resp. mladistvý) musí být připraveni na novou každodennost. Zároveň je třeba, aby okresní úřad

prováděl kontrolu kontinuity školního vzdělávání, případných volnočasových aktivit ap.

Dobrovolné umístění vyžaduje souhlas rodičů. Proto je pro návrat zpět domů třeba, aby rodiče souhlas s umístěním zrušili.

- **Až tříměsíční příprava**

Pokud je okamžitý návrat domů spojený s možným poškozením dítěte, může komise pro děti a mládež rozhodnout, že musí proběhnout až tři měsíce před samotným návratem dítěte domů. Tento časový úsek by měl být použit pro přípravu návratu domů. Tím se chce mimo jiné říci, že by mělo být zváženo, jakou podporu dítě a rodina dostane vzhledem k jejich potřebám. Je také třeba připravit samotné dítě na příchod domů.

- **Pokud je třeba se návratu domů vyvarovat**

Rozhodnutí o těchto přípravných třech měsících může být použito pouze v případě, že se nejedná o povinné umístění, ale že je to pouze okamžitý návrat domů, který je pro dítě poškozující. Pokud je třeba se návratu domů úplně vyvarovat, musí být učiněno aktuální rozhodnutí o povinném umístění.

3.3.2 Povinné umístění

- **Rozhodnutí o návratu domů**

Okresní úřad by se měl průběžně starat o to, zda okolnosti pro povinné umístění stále trvají, nebo zda by mělo být dítě navraceno zpět domů. Pokud okresní úřad zváží, že okolnosti pro povinné umístění již neplatí, měl by učinit rozhodnutí o návratu dítěte domů.

Při povinném umístění však nemohou rodiče rozhodnout, kdy půjde dítě domů. Každopádně však mohou požádat okresní úřad o návrat dítěte domů a ten musí případ projednat. O případném návratu domů pak může okresní úřad rozhodnout sám (bez souhlasu lokální komise pro děti a mládež)

- **Rozhodnutí lokální komise pro děti a mládež**

Pokud okresní úřad dojde k závěru, že se dítě nebo mladý nemůže vrátit domů, je případ řešen lokální komisí pro děti a mládež. Komise v tomto případě zváží, zda okolnosti pro povinné umístění jsou stále aktuální.

- **Informování lokální komise pro děti a mládež**

Pokud okresní úřad rozhodne o návratu povinně umístěného dítěte nebo mladého domů, musí okamžitě informovat lokální komisi pro děti a mládež. Komise nemůže zrušit rozhodnutí okresního úřadu o návratu domů. Komise nebo její jednotliví členové však mohou informovat Sociální odvolací úřad, který může případ znovu prošetřit a například učinit rozhodnutí, že by dítě mělo zůstat povinně umístěno.

3.4 Typy opatření okresního úřadu

Pokud má takový krok podstatnou důležitost vzhledem k specifickým potřebám dítěte nebo mladistvého, může okresní úřad rozhodnout o uskutečnění níže uvedených opatření. Z těchto opatření by mělo být vybráno jedno nebo více opatření, která jsou nejméně restriktivní. Opatření mohou být použita jednotlivě, může jich probíhat více současně, nebo na sebe mohou navazovat.

Každé rozhodnutí o nějakém z níže uvedených opatření by mělo být schváleno rodiči nebo jinými vlastníky rodičovských práv. Určitá rozhodnutí (blíže označená) mohou být učiněna i přesto, že si vlastníci rodičovských práv nepřejí, aby byla realizována. Jedná se o případy, kdy je takové opatření považováno za podstatně důležité vzhledem k potřebě dítěte nebo mladistvého na podporu a zároveň je proveditelné i bez dostatečného souhlasu vlastníků rodičovských práv.

Okresní úřad tak může rozhodnout:

- o poskytnutí poradenské pomoci ve vztahu k záležitostem dítěte nebo mladistvého, přičemž může dále rozhodnout, že by dítě nebo mladistvý měl navštěvovat nějaké denní zařízení, klub mládeže, určité vzdělávání, či další
(- to může být provedeno i bez souhlasu rodičů)
- o poskytnutí praktické pedagogické nebo jiné pomoci v domácnosti
- o poskytnutí rodinné terapie nebo podobné podpory
- o nabídnutí stálého pobytu pro vlastníky rodičovských práv, dítě nebo mladistvého, nebo pro jiné členy rodiny ve stacionárním zařízení, v pěstounské péči, v jiném schváleném

zařízení (rezidenci), nebo v ubytovacím zařízení schváleném krajem

- o poskytnutí respitního pobytu ve stacionárním zařízení, pěstounské péči, nebo ve schválené rezidenci
- o sjednání osobního poradenství pro dítě nebo mladistvého (i bez souhlasu rodičů)
- o sjednání stálé kontaktní osoby pro dítě, mladistvého, nebo celou rodinu (i bez souhlasu rodičů)
- o poskytnutí ekonomické podpory na náklady, které souvisí s opatřeními jmenovanými výše, pokud na to sami vlastníci rodičovských práv nemají prostředky
- o poskytnutí ekonomické podpory, která napomůže zabránění umístění dítěte mimo domov, zajistí, že bude urychlen návrat domů, nebo přispěje k vytvoření a zachování stabilního kontaktu mezi rodiči a dětmi, když je jedno nebo více dětí umístěných mimo domov
- o poskytnutí ekonomické podpory na pobyt na učňovské nebo internátní škole, pokud na to sami vlastníci rodičovských práv nemají prostředky
- o umístění dítěte nebo mladistvého mimo domov do stacionárního zařízení, do pěstounské péče nebo do schválené rezidence, pokud je takové rozhodnutí považováno za vhodné vzhledem ke specifickým potřebám dítěte nebo mladistvého
 - pokud je dotyčnému klientovi více jak 15 let, je k takovému rozhodnutí třeba jeho souhlasu
- o sjednání zkušebního období pro mladistvého u soukromého nebo veřejného zaměstnavatele a v této souvislosti platit mladistvému odměnu

Okresní úřad by měl zároveň nabídnout vlastníkům rodičovských práv sjednání osoby podpory v souvislosti s faktem, že dítě nebo mladistvý byl umístěn mimo domov.

3.5 Typy umístění

Když je rozhodnuto umístit dítě nebo mladistvého mimo vlastní domov, vybere okresní úřad druh zařízení ve shodě s individuálním plánem řešení. Pokud je potřeba umístění velmi akutní a není možno čekat na vytvoření individuálního plánu, vybere okresní úřad druh

zařízení na základě existujících informací o případu.

3.5.1 Výběr nejvíce příhodného místa podle specifických okolností

Konkrétní místo, kde bude dítě nebo mladistvý umístěn, je vybráno tak, aby dávalo ty nejlepší podmínky pro duševní pohodu a vývoj dítěte nebo mladistvého. Příkladá se také váha tomu, co prospívá vztahu dítěte nebo mladistvého k jeho rodině. Při výběru umístění dětí nebo mládeže z etnických menšin zvažuje okresní úřad specifické okolnosti, které mají důvod v etnickém, kulturním nebo jazykovém zázemí daného dítěte nebo mladistvého.

V závislosti na cíli umístění musí být možnost vybrat eventuálně i vlastní rodinu jako místo případné výchovy.

3.5.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče je nejvíce zastoupenou variantou umístění dítěte mimo vlastní domov. V dánském systému ale pěstounská péče nezahrnuje pouze běžnou soukromou pěstounskou péči v rodině, ale také tzv. soukromý pěstounský domov.

Soukromá pěstounská péče zahrnuje také všechny případy, kdy dítě bydlí u jiných rodičů, bez toho, aby se okresní úřad podílel na ustavení výchovy. Za pěstounskou péči se tak také považuje varianta, kdy dítě bydlí u jiných členů rodiny než u rodičů.

Zprostředkování pěstounská péče přináleží okresnímu úřadu, kde pěstounská rodina bydlí. Tento okresní úřad také provádí celkovou supervizi dané pěstounské rodině. Mít v soukromé pěstounské péči dítě mladší 14ti let více než 3 měsíce tak vyžaduje povolení okresního úřadu.

Předtím než vydá okresní úřad povolení, provede bližší šetření v dané pěstounské rodině. Pokud se očekává, že pěstounská péče bude mít dlouhodobější charakter, provede zásadnější šetření, kterému musí být příkládána stejná váha jako při průzkumu pro uskutečnění adopce. Pokud má dítě pobývat u blízkých příbuzných nebo jiných blízkých, je nezbytné provést hloubkový šetření, pouze pokud si o to konkrétní situace říká.

Při soukromé pěstounské péči není vedena speciální supervize, ale okresní úřad, kde pěstounská rodina bydlí, má podle běžné povinnosti supervize okresního úřadu povinnost věnovat pozornost okolnostem, za jakých dítě v pěstounské péči žije.

Během pobytu v soukromé pěstounské péči je možnost dostávat podporu podle pravidel pro

preventivní opatření- například respitní službu, nebo praktickou nebo pedagogickou podporu v domácnosti.

Druhá varianta pěstounské péče je tzv. soukromý pěstounský domov, což je domov institucionálního charakteru (bez veřejného financování), který přijímá děti a mládež do 18ti let věku. Soukromý pěstounský domov může být ustaven a provozován pouze s povolením místního krajského úřadu a krajský úřad je zodpovědný za záležitosti domova.

3.5.3 Stacionární zařízení

Pod pojem stacionární zařízení zahrnuje dánský systém výchovy mimo vlastní domov řadu institucí různého zaměření a organizace. Rámcově by se dala tato zařízení přirovnat k českým institucionálním zařízením jako jsou dětské domovy klasického typu, či výchovné ústavy pro děti s nařízenou ústavní výchovou. Jsou nabídkou krajů pro děti a mládež, kteří jsou umístěni mimo domov na základě sociálních problémů nebo na základě značného a permanentního snížení schopnosti fyzického nebo psychického fungování. Mohou být zřizovány a provozovány jedním krajem nebo ve svazu více krajů, okresy nebo soukromou institucí, která má souhlas kraje.

Legislativa nestanovuje stacionární zařízení různých typů, ale některá stacionární zařízení mají různá zaměření- například pro péči o děti se sluchovým postižením, děti s autismem, nebo děti s velmi těžkými problémy chování.

3.5.4 Střežená oddělení

Střeženými odděleními se rozumí oddělení, jejichž venkovní dveře a okna mohou být trvale uzamčena. Rozhodnutí podle zákona o sociálních službách o umístění ve střeženém oddělení má proto charakter uvěznění.

Střežená oddělení pro děti a mládež jsou buď vedena jako samostatná stacionární zařízení, nebo zařízení připojená k běžnému stacionárnímu zařízení. Jsou zřizována na základě celostátních opatření, která jsou řízena některými kraji. Jsou k dispozici všem okresům a krajům. Zřízení a rušení střežených oddělení se děje tradičně skrze jednání s ministerstvem sociálních věcí.

3.5.5 Rezidence

Rezidence je soukromé zařízení pro umístění, jehož financování je založeno na schváleném rozpočtu. Rezidence je schvalována jako příslušející kraji, ve kterém se rezidence nachází. Je to také kraj, který provádí nad zařízením dohled. Rezidence musí být právně samostatná jednotka s vlastním hospodařením.

Označení „rezidence“ pokrývá široké spektrum zařízení od malých zařízení vedených profesionálními rodinami až po velká zařízení institucionálního charakteru s nabídkou sociálně pedagogických projektů. Obecně lze však říci, že rezidence jsou spíše institucemi drobného, rodinného charakteru, které jsou schopny přijmout řádově pouze 5 až 10 dětí.

Dětský domov Fjorden, ve kterém jsem absolvovala svou blokovou praxi a o kterém se ještě zmíním v praktické části této práce, by svým označením spadal právě do skupiny rezidencí.

3.5.6 Vlastní pokoj, kolektivní bydlení

Mimo běžných pěstounských rodin je možno pod koncepci pěstounských rodin zahrnout i tzv. vlastní pokoj nebo kolektivní bydlení, kde má dotyčný mladý k dispozici možnost vlastního samostatného bydlení za podpory pedagogických pracovníků, kteří se při takových projektech angažují. Každý jednotlivý pokoj, či jednotlivé kolektivní bydlení a další jsou schváleny jako vlastní zařízení okresního úřadu a okresní úřad má nad daným mladistvým dohled.

3.5.7 Učňovská a internátní škola

Pobyt na učňovské škole s podporou podle zákona o sociálních službách se může odehrát dvojím způsobem:

- Jako umístění.
- S ekonomickou podporou z okresního úřadu podle zákonných ustanovení o specifické podpoře.

Internátní nebo učňovská škola není sociálně pedagogickým zařízením, ale spadá do školské nabídky, která je určena dětem a mládeži, které by z úplného umístění mimo domov neměli užitek. Děti a mládež umístění do těchto typu škol většinou nevyžadují sociálně pedagogický dohled, ale vystačí s běžnými pedagogickými pracovníky takových škol.

3.5.8 Nová komunální nabídka stacionárních zařízení

Mimo běžné nabídky, která byla až doposud jmenována, existuje v dánském systému nově i tzv. Komunální nabídka stacionárních zařízení. Dánský parlament totiž schválil dne 22.4. 2004 návrh zákona, který dává okresním úřadům možnost ustavit stacionárních zařízení pro děti a mládež, kteří mají potřebu pro specifickou podporu, přitom však nemají potřebu speciálního zacházení či léčby. Taková nabídka byla doposud nedostatečná.

➤ *Nabídka pro kratší období*

Nabídka stacionárního zařízení je v prvé řadě zamýšlena jako dům, který může pro kratší období nabídnout stacionární pobyt pro dítě. Může se to týkat dítěte, jehož matka nebo otec se po nějaké období o dítě nemohou postarat, například na základě:

- umístění v psychiatrickém oddělení
- pobytu ve vězení
- akutního problému s alkoholem
- psychické deprese na základě rozvodu apod.

Nabídka je zaměřena primárně pro relativně přechodné období, kdy pro dítě není důležité vytrhnout ho z nevhodného rodinného prostředí, ale zachovat spojení s blízkým okolím, školou, kamarády atd. Je tedy zamýšlena pro použití ve případech dětí a mladistvých, kteří mají vytvořenu svoji lokální síť (příbuzných, známých apod.), kterou je důležité udržet.

➤ *Dočasné umístění*

Pobyt v zařízení se může také týkat situace, kdy existuje důvod pro umístění dítěte a již je o umístění rozhodnuto, ale ještě není volné místo v požadovaném zařízení. Místo toho, aby bylo dítě umístěno dočasně na jiném místě, může v daném mezidobí pobývat v takovém stacionárním zařízení.

➤ *Soukromí aktéři*

Předtím než okresní úřad ustaví komunální stacionární zařízení, měl by zvážit, jestli je možné celkově nebo z části přenechat tuto úlohu soukromým aktérům. To se může udát například prostřednictvím inzerce v dané lokalitě apod. Zde se míní konkrétně možnost domluvit se s rodinami, dobrovolnými organizacemi nebo jinými místními občany na vytvoření takového

zařízení, které pak bude k dispozici v případech, které byly jmenovány výše.

➤ *Flexibilní nabídka*

Takové stacionární zařízení může být také chápáno jako flexibilní nabídka přiřazena k již existující nabídce stacionárních zařízení. Okresní úřad by měl proto mít pokryty alternativní možnosti předtím, než ustaví komunální stacionární zařízení.

K dánským stacionárním zařízením pro kratší pobyty dětí by se daly přirovnat české zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, o kterých se blíže zmíním v páté kapitole (subkapitoly 5.3 a 5.11).

Jak je z této kapitoly patrné, liší se dánský systém od českého v mnoha ohledech, souvisejících s organizací celého systému a s širokou nabídkou možností umístění. Srovnání odlišných dánských a českých postupů v těchto záležitostech bude mimo jiné obsahem páté kapitoly této práce.

4 Současné statistické údaje o umístěních mimo vlastní domov v Dánsku

Stránky dánského ministerstva sociálních věcí¹⁶ poskytují rovněž poměrně nové statistické údaje o dětech a mládeži umístěných mimo vlastní domov a rovněž o preventivních opatřeních, která byla poskytnuta samostatným umístěným nebo jejich rodinám. V této kapitole budou tedy představeny procentuální zastoupení jednotlivých typů umístění, stejně jako počet dětí umístěných mimo vlastní domov vzhledem k celé dánské dětské populaci. Následující údaje uvádím především vzhledem k jejich dalšímu použití pro srovnání poměrného zastoupení jednotlivých forem náhradní výchovné péče (resp. výchovy mimo vlastní domov) v České republice a Dánsku, které bude obsahem 5. kapitoly.

V současné době je kolem 1 % ze všech dětí v Dánsku vychováváno mimo vlastní rodinu. Z dětí ve věku 15-17 let je to 2,7 % a z dětí ve věku 12-14 let 1,6 %. Podíl dětí umístěných mimo svůj domov vzhledem ke všem dětem ve společnosti je ovšem menší než 1%. Celkový počet dětí umístěných mimo vlastní domov vzrostl v období mezi roky 1993 a 2001 z 12 087 na 14 171, přičemž podle posledního sčítání je v Dánsku 5 427 459 obyvatel. V letech 1993-1997 počet umístěných klesl a v roce 1997 představoval cca 11 500 dětí. Od roku 1997 do roku 2001 však nastal silný vzestup v počtu umístěných dětí.

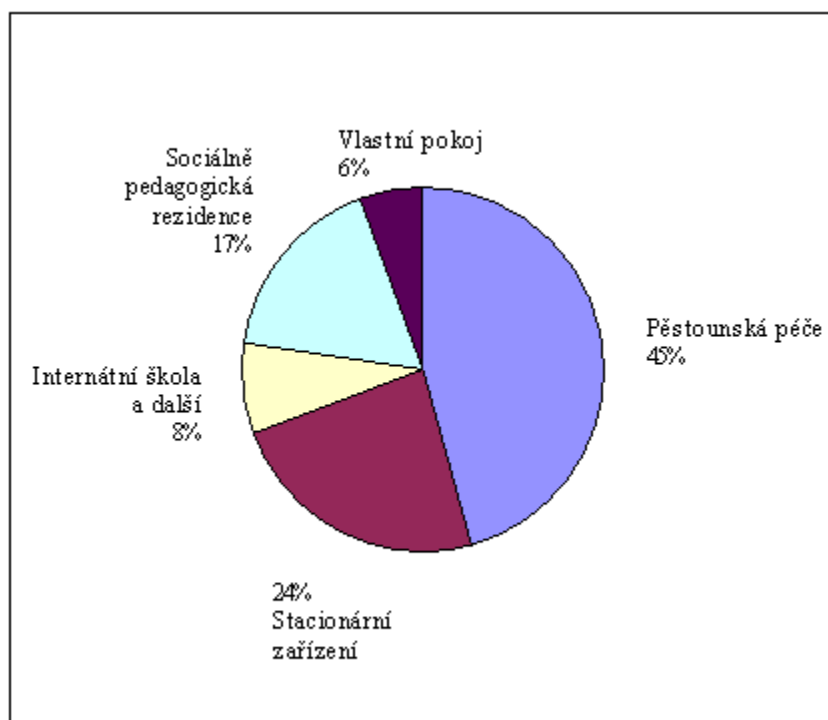
Určitý podíl na onom poklesu registrovaném během celého období 1993-2001 není reálný, ale je způsoben změnou zákona v roce 1993, kde bylo umožněno okresnímu úřadu, aby zajišťoval podporu respitním zařízením a pobytům na internátní nebo učňovské škole bez toho, aby zařízení muselo být podřízeno regulím umístění.

Rozdělení podle typu umístění

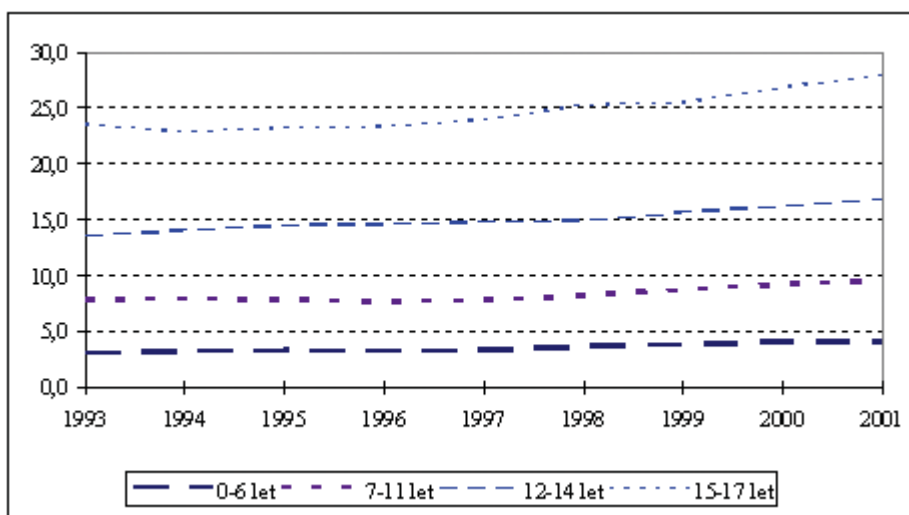
Rozdělení dětí a mládeže do různých typů míst náhradní výchovy bylo značně konstantní po celé sledované období s mírnou tendencí k většímu zastoupení používání pěstounské péče. V roce 2001 byl poměr umístěných takovýto: 24% ve stacionárních zařízeních, 30% v sociálně pedagogických zařízeních apod. a 46% v pěstounské péči.

¹⁶ Článek *Særlige foranstaltninger for børn og unge* přístupný z:
http://www.social.dk/tvaergaende_indgange/talogsatser/Sarlige%20foranstaltninger.html

Tabulka č.1: Děti umístěné mimo vlastní domov k 31.12.2001 -rozdělení podle druhů umístění

Tabulka č.2: Počet dětí ve věku 0-17 let umístěných mimo domov na 1000 dětí ve společnosti

Zdroj: Danmarks Statistik, Statistiske efterretninger. Social sikring og retsvæsen. Bistand til børn og unge.

Více umístěných bez souhlasu rodičů

Podíl umístěných , kteří byli umístěni bez souhlasu rodičů, stoupl ze 7 % v roce 1993 na 9,2% v roce 2001.

Tabulka č.3: Počet dětí a mládeže umístěných mimo vlastní domov ke 31.12. daného roku

	1993	1994	1995	1996	1997
Pěstounská péče	5.044	5.102	5.058	4.922	5.023
Stacionární zařízení	3.250	3.249	3.280	3.250	3.097
Soc.ped. zařízení ap.(1)	3.793	3.499	3.534	3.459	3.379
Umístění celkově	12.087	11.850	11.872	11.631	11.499
Z toho umístění bez souhlasu:					
Počtem	846	928	1.009	1.075	1.130
V procentech vzhledem k celku	7,0%	7,8%	8,5%	9,2%	9,8%

	1998	1999	2000	2001
Pěstounská péče	5.370	5.746	6.163	6.492
Stacionární zařízení	3.166	3.190	3.371	3.371
Soc.ped. zařízení ap.(1)	3.593	3.736	4.107	4.308
Umístění celkově	12.129	12.672	13.641	14.171
Z toho umístění bez souhlasu:				
Počtem	1.233	1.233	1.274	1.299
V procentech vzhledem k celku	10,2%	9,7%	9,3%	9,2%

1) Zahrnuje sociálně pedagogická zařízení (rezidence), internátní školy a podobně, vlastní pokoje a další či nedeklarované.

Zdroj: Danmarks Statistik, Statistiske efterretninger. Social sikring og retsvæsen. Bistand til børn og unge.

4.1 Preventivní opatření

Během roku 2001 přijalo téměř 5% ze všech rodin umístěných dětí jednu nebo více forem podpory rodiny (tzv. preventivní opatření). Preventivní opatření zahrnuje poradenství, rodinnou terapii, praktickou, pedagogickou nebo jinou pomoc v domácnosti. Je poskytováno rodinám s dětmi, které mají specifické potřeby.

Od změny zákona v roce 1993 začaly okresní úřady používat preventivní opatření ve větší míře. Od roku 1994 do roku 2001 pak vzrostl počet dětí a mládeže, kteří přijímají jednu nebo

více forem preventivních opatření, z 5 500 dětí a mládeže v roce 1993 na 12 700 dětí a mládeže v roce 2001.

Vzrůst nastal v používání respitních pobytů, podpoře pro internátní a učňovské školy spolu s pevnou kontaktní osobou (toto opatření bylo přijato k 1.7.1997). Naopak počet dětí a mládeže přijímajících osobní poradenství v daném období poklesl.

S účinností od 1. ledna 2001 dále existuje možnost zprostředkovat praxi jako přípravu na budoucí povolání a stanovit opatření pro ukončení umístění.

Tabulka č.4: Počet dětí a mládeže, kteří podstoupili určitá preventivní opatření (k 31.12. daného roku)

	1993	1994	1995	1996	1997
Osobní poradenství	1.681	1.698	1.474	1.396	1.427
Stálá kontaktní osoba
Respitní pobyt	2.948	3.981	4.476	5.120	5.638
Podpora pro internátní nebo učňovskou školu	911	1.348	1.478	1.611	1.715
Zprostředkování pracovní praxe					
Stanovení opatření pro ukončení umístění					
Celkový počet případů	5.540	7.027	7.428	8.127	8.780
Celkový počet dětí 1	5.463	6.928	7.349	8.021	8.646
	1998	1999	2000	2001	
Osobní poradenství	1.369	1.260	1.263	1.272	
Stálá kontaktní osoba	275	617	1.058	1.654	
Respitní pobyt	6.226	6.548	6.943	7.166	
Podpora pro internátní nebo učňovskou školu	1.923	2.071	2.368	2.777	
Zprostředkování pracovní praxe				153	
Stanovení opatření pro ukončení umístění				97	
Celkový počet případů	9.793	10.496	11.632	13.119	
Celkový počet dětí 1	9.607	10.286	11.361	12.748	

1) Celkový počet dětí a mládeže s podporou je menší než součet konkrétních typů pomoci, jelikož každé dítě nebo mladý může podstoupit více forem podpory.

Zdroj: Danmarks Statistik, Statistiske efterretninger. Social sikring og retsvæsen. Bistand til børn og unge.

Více o rodinách, které dostávají preventivní podporu

Počet rodin, které dostávaly více forem preventivních opatření, vzrostl z cca 20 tisíc rodin v roce 1993 na skoro 30 tisíc rodin v roce 1996. V roce 1997 a 1998 znovu počet rodin poněkud poklesl na 28 tisíc rodin. Od roku 1999 do roku 2001 znovu stoupal. V roce 2001 přijalo preventivní opatření 32 800 rodin, což je zatím v daném období nejvyšší číslo.

Růst preventivních úkonů oproti samotným rodinám

Celkový počet preventivních opatření pro podporu rodin po celé období vzrůstal více než skutečný počet rodin. To znamená, že vzrostl počet úkonů pro jednotlivou rodinu. Podíl jednotlivých preventivních opatření zůstal velmi konstantní, až na vzrůstající tendenci poskytovat poradenství, denní služby apod. stejně jako poskytovat praktickou, pedagogickou nebo jinou podporu v domácnosti mimo ekonomické podpory pro předejití umístění.

Tabulka č.5: Počet rodin, které podstoupily konkrétní preventivní opatření

	1993	1994	1995	1996	1997
Poradenství, denní služby apod.	7.206	8.239	9.000	8.926	9.907
Praktická, pedagogická, nebo jiná pomoc v domácnosti	4.769	5.433	6.200	6.586	7.604
Rodinná terapie	3.186	3.392	4.630	4.715	5.012
Vytvoření stacionáře pro děti/rodiče	522	692	668	866	707
Kontaktní osoba pro celou rodinu					
Ekonomická podpora (§ 33.2.1-5)	6.852	9.403	10.327	10.768	10.949
Ekonomická podpora k předejití umístění	5.033	7.521	8.474	9.939	8.687
Celkový počet případů	27.568	34.680	39.299	41.800	42.866
Celkový počet zúčastněných rodin(1)	20.112	24.512	27.023	29.880	28.533

	1998	1999	2000	2001
Poradenství, denní služby apod.	10.329	11.418	12.000	12.312
Praktická, pedagogický nebo jiná pomoc v domácnosti	7.579	7.964	7.766	8.199
Rodinná terapie	5.246	5.515	5.738	6.370
Vytvoření stacionáře pro děti/rodiče	635	713	711	779
Kontaktní osoba pro celou rodinu				960
Ekonomická podpora (§ 33.2.1-5)	11.375	11.050	11.239	11.239
Ekonomická podpora k předejití umístění	7.753	7.685	8.443	8.443
Celkový počet rodin případů	42.917	44.345	45.897	45.897
Celkový počet zúčastněných rodin(1)	28.049	29.600	31.616	32.788

1) Celkový počet rodin s podporou je menší než součet konkrétních typů pomoci, jelikož

každá rodina může podstoupit více forem podpory.

Zdroj: Danmarks Statistik, Statistiske efterretninger. Social sikring og retsvæsen. Bistand til børn og unge.

Jak bude ukázáno v páté kapitole, dánské statistické údaje o dětech umístěných mimo vlastní domov se od českých poměrně značně odlišují. Co se týče preventivní podpory, která je poskytována umístěným dětem i rodině dítěte, jsou takovéto celistvé informace o české straně naprosto nedostatečné, jelikož taková opatření nejsou jasně zahrnuta do české legislativy tak jako v případě Dánska. Z následující kapitoly, která shrnuje dánské výzkumy zaměřující se ještě blíže na problematiku umístěných dětí a jejich rodin, však bude patrné, jak údaje uvedené v této kapitole (prezentované na dánských stránkách ministerstva sociálních věcí) mohou zachycovat jen určitou část reality.

5 Současný výzkum systému výchovy mimo domov a návrhy na jeho zlepšení

V této kapitole bude představeno několik oblastí v rámci dánského umístování mimo vlastní domov, které se na základě dánských nebo zahraničních výzkumů ukazují být ve věci tohoto systému klíčové a zároveň také mnohdy problematické. Zdrojem pro tuto kapitolu byly údaje uvedené v knize *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet*.¹⁷

5.1 Sociální zázemí umístěných dětí

Děti umístěné mimo domov pocházejí (na základě informací z výzkumu) z rodin, které se odlišují v mnoha socio-ekonomických oblastech od běžné společnosti. Na základě většiny výzkumů jsou mají rodiče nízké vzdělání, jsou na okraji nebo vyloučeni z trhu práce, mají nízký příjem, nebo mohou být přímo nazváni chudými. Navíc jsou tyto rodiny často charakterizovány kumulací sociálních problémů, jako je závislost na návykových látkách, slabé mentální zdraví, násilí v rodině atd. Proto rodiny umístěných dětí spadají do skupiny, která se výrazně odlišuje od rodin s dětmi v obecném měřítku. Mají mnoho problémů, se kterými musí bojovat, což ubírá na síle, která by mohla být věnována jejich dětem a každodennímu životu. Pro mnoho z těchto rodin je třeba širokého, dlouhotrvajícího úsilí, které by podpořilo jejich schopnosti tak, že by se byli schopni adekvátně postarat o své děti.

5.2 Účinnost umístění

Studie účinnosti umístění ukazují ty samé tendence, co se týče případu, kdy je dítě stále v umístění, i v případě, kdy jsou mladí dospělí z umístění propuštěni. Během péče se objevuje jasná tendence, že tyto děti mají mnoho problémů ve srovnání s jinými dětmi. Mají výrazně větší problémy ve škole, co se týče problému s učením i problémů sociálních. Mnoho z nich má navíc problémy s antisociálním chováním, trpí psychickými problémy, konfliktními vztahy s ostatními dětmi a dospělými.

Stejná tendence platí pro skupinu dětí, které byly umístěny mimo domov v útlém věku. Jako

¹⁷ Tine Egelund, Anne-Dorothe Hestbæk. *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet*, str.334

(mladí) dospělí vytvářejí skupinu s nepoměrně slabou sociální pozicí. Předvádějí slabé výkony ve škole, mají průměrné vzdělání, jsou častěji nezaměstnaní, mají nižší ekonomické příjmy, slabší zdraví, více sociálních problémů (zneužívání návykových látek, kriminalita atd.) a mají větší riziko úmrtí v nízkém věku.

Studie účinnosti umístění se často vztahují k dlouhodobým umístěním. U těchto prodloužených umístění by se bylo možné domnívat, že dítě bylo vystaveno signifikantní zátěži před samotným umístěním. Na druhou stranu zde existovalo dlouhé období, během kterého bylo možno dát dítěti kompenzaci za nevhodné sociální zázemí a skrze zvýšené úsilí vytvořit lepší příležitosti pro vývoj dotyčného dítěte. Přesto se takový dlouhodobý vliv, který je umožněn díky déle umístění, neukazuje jako uvádějící dítě na stejnou úroveň, na jaké jsou jeho vrstevníci v obecném měřítku. Spíše se vyskytuje jev, že děti, které zažily dlouhodobé umístění jsou vychovány na úroveň té části společnosti, která je sociálně nejslabší. Toto není uspokojivý výsledek prodlouženého sociálního snažení. Zároveň tento fakt vznáší otázky, zda jsou běžné instituce náhradní výchovy schopny uspokojit zvláštní potřeby, které tato skupina dětí má.

Výzkumy v jiných zemích než Dánsku o pěstounské péči v rámci vlastní širší rodiny mohou být zdrojem povzbuzení. Děti se vyvíjejí stejně jako děti v jiných druzích výchovy a mají snadnější přístup a větší kontakt se svými biologickými rodiči. Možná nejvíce povzbuzující jev je ten, že v rámci umístění k příbuzným dítěte dochází méně k neúspěšným umístěním- t.j. že děti i pěstouni se projeví jako schopni překonat problémy, když se objeví, stejně jako obě strany mají větší očekávání, že pěstounský vztah bude stabilní a pokud možno permanentní během dětství. Větší stabilita v umístěních do péče příbuzných má konkrétní význam při umístěních starší dětí, kde je jinak tendence neúspěšných umístění vysoká.

Málo výzkumných projektů se zabývá střeženými zařízeními. V současné době onen limitovaný výzkum, který existuje, poukazuje na to, že úspěchy střežených zařízení nemohou být poměřovány v termínech výsledků jejich péče, ale pouze na základě schopnosti udržení dítěte nebo mladistvého v daném umístění. Výzkum činí možným fakt, že efekt umístění v chráněných zařízeních může být negativní ve smyslu, že mladiství, kteří dříve netrpěli většími antisociálními problémy, je získávají skrze umístění.

5.3 Vzdělávání

Ve výzkumu je dobře poukázán fakt, že umístěné děti zažívají nepoměrně mnoho značných problémů ve vztahu k jejich školní docházce. Je také zaznamenán fakt, že sociální služby

dostatečně nereflektují význam podpory vzdělávání dítěte během umístění a zaměřují se na místo toho ve větší míře na psychologické potíže dětí. Nejsou si také vědomy strategicky významného faktoru, že vzdělávání hraje důležitou roli ve vývoji dítěte a jeho budoucích možnostech. Slabý prospěch dětí ve škole a nedostatek ohledu na tento fakt jsou problematickými faktory z důvodu, že adekvátní vzdělání je vstupenkou k téměř veškerým sociálním zdrojům v životě dospělého. Je vstupenkou k dalšímu vzdělání, práci, přijatelným ekonomickým podmínkám atd. Toto jsou všechno záležitosti, ve kterých se dříve umístění negativně odlišují od jiných mladých dospělých.

5.4 Stabilita umístění

Ve výzkumech je dobře ilustrován fakt, že překvapivě vysoké číslo umístění se jednoduše nezdaří a musí být přerušeno. To se obzvláště týká případů dětí, které jsou umístěny během adolescence. Několik výzkumů poukazuje na to, že až 40-50% všech umístění dětí této věkové skupiny se nezdaří. To se děje buď proto, že dítě odmítne zůstat v místě umístění a opouští je, nebo že přijímající strana odmítne dítě přijmout, nebo má pocit, že je dítě umístěno nevhodně. Jedním z následků je to, že je dítě propuštěno nebo samo opouští péči ve velmi mladém věku a bez dostatečného naplánování budoucnosti, která se odehraje následně po umístění. Tento fakt pak také znamená neplynulý vývoj umístění dítěte nebo mladistvého, který takto musí být znovu umístěn jinde v důsledku předchozího nezdařeného umístění.

Frekvence opakovaných umístění je předmětem mála výzkumů. Ukazuje se ovšem být závislou na věku dítěte v době umístění. Ve Švédsku se frekvence opakovaných umístění pohybuje od 25% u malých dětí až ke 40% u adolescentů, což koresponduje s mezinárodními výzkumy. Celkově je tedy nepochybně mnoho dětí, které jsou umístěny v několika různých institucích a jsou tak vystaveny opakovaným nezdarům.

Stručně řečeno, existují výzkumy, které ukazují, že v mnoha případech, umístění dítěte mimo vlastní rodinu nepředstavuje stabilní postup, ve kterém by vlastní rodina dítěte byla nahrazena prostředím, které je kontinuálně schopno vhodně zaopatřovat dítě během času, který je umístění vyhrazen. Naopak značný podíl dětí je vystaven opakovaným změnám a nezdarům.

5.5 Kontakt s biologickými rodiči

Význam kontaktu s biologickými rodiči byl velmi diskutovaným předmětem mezi výzkumnými pracovníky a pracovníky z praxe v posledních alespoň 15ti letech. Několik studií shledává pozitivním pro vývoj dítěte, pokud se podaří zachovat dobrý kontakt s rodiči během umístění. Pochybuje se ovšem o platnosti takových výsledků. Dodnes neexistuje dostatečná dokumentace, která by podpořila tyto domněnky, že kontakt s rodiči má pozitivní význam. Je však důležité zdůraznit, že dokumentace k opačným domněnkám neexistuje rovněž. Proto není s jistotou známo, jestli kontakt s biologickými rodiči je pozitivní, neutrální, nebo negativní pro umístěné dítě. Nedostatek dokumentace však nemůže v praxi sloužit jako argument proti zdokonalování kontaktu mezi dítětem a rodiči. Za absence relevantního výzkumu musí platit princip, který je také vyjádřen v relevantní dánské legislativě, že je důležité, že dítě během péče zachovává spojení s jeho kořeny, pokud neexistují obzvláště vážná kritéria, která mohou sloužit k argumentaci o opaku.

Velmi limitované poznatky jsou také v oblasti vztahů umístěných dětí se svými sourozenci a ostatními příbuznými a významu těchto vztahů. Existují studie, které naznačují, že sourozenci a ostatní příbuzní zaujímají výhradní postavení v duši dítěte. Tato oblast je však slabě doložena výzkumem.

5.6 Pohledy rodičů a dětí na umístění

Studie, které se zabírají také perspektivou klienta (dítěte nebo rodičů) osvětlují mnohé aspekty postupu umístění. Několik momentů zde bude zdůrazněno. V řadě studií se poukazuje na to, že v mnoha ohledech jsou umístěné děti vystaveny existenciálním potížím v souvislosti s umístěním. Musí překonat oddělení od jejich primárních pečovateli, jsou vystaveny ztrátě rodiny, musí si najít vztah k novým lidem, pravidlům a zvykům v novém místě péče, jsou si nejisté perspektivami budoucnosti umístění a jsou často samy a osamocené, když bojují se všemi těmito problémy.

Často studovanou oblastí v této problematice je účast dětí a rodičů na procesu umístění. Většina studií naznačuje, že děti i rodiče zažívají výrazný pocit bezmocnosti, lhostejnosti pracovníků, pocit nedostatku informací a účasti na procesu rozhodování. Převládající stanovisko dětí a rodičů je charakterizováno pocitem, že stojí mimo rozhodnutí, která jsou učiněna ohledně jejich životů. Tyto výsledky ze strany klientů jsou dále potvrzeny studiemi, které se zaměřují na roli sociálního pracovníka v případech umístění. Tyto studie systematicky

dokumentují, že povědomí o partnerství s rodiči a dětmi je omezené.

5.7 Ukončení péče a následná péče

Dostatečný výzkum dokumentuje, že po propuštění z péče má dotyčný mladistvý množství sociálních potřeb, které není schopen sám uspokojit- např. potřebu dalšího vzdělávání, bydlení, peněz, zajištění zdraví atd. Tyto potřeby rovněž zahrnují vytvoření sociálních sítí a praktických dovedností, aby byl dotyčný schopen řídit a organizovat si svůj každodenní život. Opuštění péče je momentem v procesu umístění, který jiné než dánské studie systematicky charakterizují jako citlivé období, kdy mladistvý vyžaduje širokou podporu pro přechod z náhradní výchovné péče do nezávislého života dospělého člověka.

V těchto studiích je také dobře popsáno, že následná péče, která je vyžadována zákonem, často není realizována, je krácena a není schopna vytvořit ochranu pro možná zranění vázající se k dané situaci. Pro některé mladistvé toto znamená, že po opuštění péče zažívají strastiplný život jako chudí bez domova a bez sociální záchranné sítě. V zahraničním výzkumu je tak následná péče nahlížena jako strategicky významná součást procesu umístění, které se často nedostává pozornosti ze strany odpovědných autorit, jaké by zasloužila.

5.8 Umisťování dětí z etnických menšin

Neexistuje mnoho studií stojících za zmínku ve věci umístění dětí z etnických menšin. Stejně tak málo poznatků existuje v Dánsku. Základní aspekt jako je frekvence umístění dětí z etnických menšin není znám. Oficiální statistiky zahrnují pouze tu část dětí, které by se samy charakterizovaly jako mající cizí etnický původ. Těch málo studií, které existují, poukazují na to, že může být vznesena otázka, zda je v dánské praxi dodržována Úmluva o právech dítěte. Tato otázka se vztahuje k ohledům, které musí být dítěti zajištěny, ve věci původu a zázemí dítěte- v otázkách etnicity, kultury, náboženství atd. Je také známo, že děti z etnických menšin jsou umisťovány v Dánsku do zařízení náhradní výchovné péče častěji než jiné děti. V britském výzkumu byl zaznamenán velký zájem o umístění do rodin se stejným nebo jiným etnickým zázemím, než má dítě. Zatím je stále málo jednoznačných dokladů, které by poukazovaly na to, že je nejlepší pro dítě z etnické menšiny být umístěno v prostředí, které koresponduje s původním zázemím dítěte. Některé studie však naznačují, že v každém případě je důležité pro děti z etnických minorit mít kontakt s jejich vlastní kulturou během

umístění mimo domov.

5.9 Role sociálního pracovníka v procesu umísťování

Mnoho studií se rovněž zabývá výkonem sociálních pracovníků v případech umístění. Pracují však s různorodým souborem pracovních jevů v procesu umísťování. Některé body zásadní důležitosti pro práci náhradní výchovné péče zde budou vyzdviženy. V mnoha studiích se vyskytuje poznatek, že plánování před samotným umístěním může být neadekvátní. Mnoho studií navíc přispívá k tvrzení, že individuální plány jsou často formulovány v nejasných frázích, jsou velmi obecné a nekonkrétní. Je také dobře zdokumentováno, že v praxi orgány sociálně právní ochrany dětí selhávají v dostatečné snaze o partnerství s dětmi a rodiči, jak jim ukládá zákon. Děti a rodiče jsou příliš často neuznáváni jako partneři a nepodílejí se na přípravě a organizaci umístění. Toto platí zvláště v případě dětí.

Některé studie navíc sledují, zda rodiče a děti vůbec dostávají pomoc, kterou potřebují před a během umístění. Obecný jev ve výsledcích těchto studií je takový, že pomoc rodinám je často pozastavena, když je dítě umístěno. To znamená, že snahy zlepšit podmínky v rodině za účelem, aby se dítě mohlo navrátit domů, mohou být neadekvátní nebo někdy úplně chybějící. Existuje poměrně hodně studií o kooperaci mezi okresními orgány sociálně právní ochrany dětí a pěstounskými rodinami. Výsledky těchto studií však nejsou jednoznačné. V některých studiích jsou pěstounské rodiny z velké části spokojeni se spoluprací. Ve většině studií však hovoří pěstouni o neadekvátní podpoře, co se týče frekvence návštěv, obecné podpory v úlohách pěstounské péče, naslouchání při důležitých rozhodnutích, vzdělávání, supervize, intervence při krizových událostech v pěstounském vztahu a v některých případech ve věci odměny pěstounů.

5.10 Návrh priorit

Na základě výsledků výzkumů uvedených výše je doporučováno, že následující body budou mít vysokou prioritu ve spojení s výzkumem a praxí:

- Vzdělávání umístěných dětí je centrálním faktorem v možnostech vývoje péče. Neexistuje téměř vůbec žádný výzkum o vzdělávání umístěných dětí, přičemž je třeba hlubších znalostí v této oblasti. Výsledky, které indikují, že sociální služby systematicky podceňují problémy dětí ve škole při plánování umístění, by mohly podpořit argument, že by měly být iniciovány programy pro zlepšení výuky dětí.

- Umístění v pěstounských rodinách příbuzných dítěte jsou dánské praxi poměrně cizí. Zahraniční studie však dokazují, že umístění dítěte k příbuzným může být pro něj výhodou. Toto je další oblast, o které existuje jen málo výzkumů. Výsledky umístění mezi příbuzné jsou v dánském kontextu neznámé. Rozvojové projekty, které by usilovaly o systematické studium možnosti příbuzných přijmout dítě do pěstounské péče, by byly rovněž cenné.
- Zahraniční studie rovněž poukazují na fakt, že snahy investované do přechodu z umístění do nezávislého života dospělého jedince se ukazují jako zásadně významné pro kvalitu života mladistvého, když opouští prostředí náhradní výchovné péče a v období následujícím hned po ukončení umístění. Ukončení péče je oblast, o které existuje v Dánsku málo poznatků. Toto je tedy další případ, kde potřeby pro výzkum jdou ruku v ruce s potřebami pro vývoj programů následné péče v praxi.
- Profesionálové často zanechávají děti samotné s jejich existenciálními potížemi, které mohou být jedním z integrálních aspektů umístění. Zde existuje potřeba výzkumu, který by se hlouběji zaměřil na zkušenosti a zážitky umístěných dětí. Navazující projekty zaměřující se na tento aspekt by byly rovněž cenné.
- Oblast, která je zanedbána v existujícím výzkumu, je zdraví umístěných dětí a kvalita zdravotní péče, které se dítěti dostává během umístění. Existuje několik mezinárodních studií o této problematice, ale výsledky, které existují, poukazují na to, že děti zažívají mnoho zdravotních problémů, a že tyto problémy nejsou dostatečně léčeny během jejich umístění.
- V posledním bodě by měly být zmíněny umístění do střežených zařízení. Této problematice existuje jen omezené množství výzkumů, ale jejich výsledky jsou znepokojující a ukazují, že umístění do střežených zařízení může mít negativní důsledky. V této záležitosti neexistují téměř žádné výzkumy o programech terapie v těchto institucích a jejich dopadu na mládež.

6 Srovnání dánského a českého systému výchovy mimo vlastní domov

V této kapitole bych chtěla vyzdvihnout některé poznatky o dánském systému výchovy mimo vlastní domov, které doposud zazněly v předchozích kapitolách a mají podle mého názoru význam jako inspirace pro systém náhradní výchovné péče v České republice. V závěru této kapitoly bych poté chtěla věnovat samostatný oddíl novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která vstoupila v účinnost dne 1.6.2006.

6.1 Počet dětí v náhradní výchovné péči, různorodost zařízení a jejich vhodné procentuální zastoupení

V České republice žije podobně jako v jiných evropských zemích (a stejně jako v Dánsku) přibližně 1% dětí (kolem 18000 dětí), které nemohou vyrůstat ve své vlastní, biologické rodině. Oproti jiným opuštěným dětem žijícím mimo rodinu ve vyspělých evropských zemích však naše děti nemají stejnou naději vyrůstat v „normálním rodinném prostředí“ – především proto, že u nás dosud nejrozšířenější formou péče o opuštěné děti je péče ústavní. V tomto ohledu se pak zásadním způsobem liší zastoupení jednotlivých forem náhradní rodinné péče rovněž ve srovnání České republiky a Dánska. Ačkoli je tedy procentuální zastoupení dánských dětí vychovávaných mimo vlastní domov podobné jako v případě České republiky, rozdělení do jednotlivých typů zařízení už je značně odlišné. Statistické údaje k 31.12.2000 vypovídají následující:¹⁸

Tabulka č.6: Statistické údaje o náhradní výchovné péči k 31.12.2000

Počet obyvatel v ČR	10.278.098
Počet dětí (0-14)	1.707.204
Počet narozených dětí v r.2000	91.169
Počet umístěných dětí v r. 2000	
Do adopce	566

¹⁸ Z článku *Současné problémy systému náhradní péče a monitorování situace českých dětí a jejich práv*, který je přístupný z: <http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php?stranka=6>

Do pěstounské péče	417
Do péče jiného občana než rodiče	907
Do ústavní výchovy	2117
Do ochranné výchovy	71

Počet dětí v ústavních zařízeních (zaokrouhleno)

Kojenecké ústavy a dětské domovy do 3 let	1720
Dětské domovy a Zvláštní školy internátní	5400
Dětské výchovné ústavy	1000
Výchovné ústavy pro mládež	1400
Ústavy sociální péče	10480

¹⁹

Z těchto údajů je těžko porovnatelný poměr dětí vyrůstajících v nějaké formě náhradní rodinné péče a dětí vyrůstajících ve výchově ústavní. Přesto je více než zřetelné, že počet dětí umístěných do nějaké z forem ústavní výchovy musí mít v celkovém měřítku velký podíl. Na dánském statistických údajích je právě zajímavý téměř poloviční podíl pěstounské péče na celkovém rozložení forem výchovy mimo vlastní domov. Podle mého názoru je tento podíl umožněn jednoduchým fungováním celého systému, které je založeno na základní důvěře, která je vložena v každého jednotlivého člověka, který se na ustavení umístění dítěte podílí, jak se ještě zmíním v dalším oddíle. Pokud však odhlédneme od péče pěstounské, můžeme si povšimnout rozdílu oproti českému systému i co do zastoupení forem péče ústavní. Rozdělení dětí a mládeže do různých typů míst náhradní výchovy je totiž v dánském případě následující: 24% dětí ve stacionárních zařízeních, 30% v sociálně pedagogických zařízeních apod. a již zmiňovaných 46% v pěstounské péči. Ve stacionárních zařízeních, pod které by se, použijeme-li českou terminologii, schovaly kojenecké ústavy, dětské domovy, dětské výchovné ústavy a výchovné ústavy pro mládež i ústavy sociální péče, vyrůstá tedy pouze 24% ze všech umístěných dětí, jelikož zbylých 30% nalezne své zázemí v sociálně pedagogických zařízeních jako jsou např. rezidence, které jsou uzpůsobeny na menší počet dětí a poskytují péči více se blížící péči rodinné. Stejně tak možnost vyrůstát v rámci internátní nebo učňovské školy, či dokonce v kolektivním bydlení poskytuje možnost alternativy k velkým ústavním zařízením, která v České republice není tolik využívána.

V ohledu počtu dětí umístěných do ústavních zařízení je Česká republika bohužel již tradičně kritizována ze strany mnoha mezinárodních organizací. Aby se ovšem poměr dětí v ústavní výchově vůči dětem v jiné formě náhradní péče změnil k lepšímu, je podle mého názoru třeba

¹⁹ Pozn.: Pro lepší srovnání s údaji o výchově mimo vlastní domov v Dánsku byly uvedeny statistické údaje z roku 2000, tedy starší než v kapitole 2.

změny přístupu v každém jednotlivém případě umístění. Je třeba většího vředu do problematiky ze strany různých profesí a společenských skupin (např. sociálních pracovníků, soudců, vychovatelů, občanů, kteří by případně byli schopni pěstounské péče atp.). Další body, které by pomohly na cestě ke změně tohoto nepříznivého poměru, budou zmíněny v následujících oddílech této kapitoly. Rovněž je třeba silnějšího personálního zajištění např. v rámci orgánů sociálně-právní ochrany dětí, aby jedna sociální pracovnice řešila tolik případů dětí, kolik zvládne a nebyla příliš zahlcována. Další body, které by pomohly na cestě ke změně tohoto nepříznivého poměru, budou zmíněny v následujících oddílech této kapitoly.

6.2 Dobře fungující systém na základě principu subsidiarity

Druhým bodem srovnání je celková organizace této sociální služby. Ve Zprávě o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice (2002) stejně tak jako v řadě dalších odborných statí se upozorňuje na to, že systém náhradní výchovné péče v České republice je „komplikovaný, je v něm zahrnuto několik resortů, působnost krajů a obcí a řada typů poskytovatelů. Jednotliví aktéři jsou provázáni složitými vazbami kompetencí a tzv. metodického řízení, ale chybí společná filozofie, vize a koncepce. Chybí sjednocující orgán, který by byl odpovědný za formulaci společné vize, priorit a koncepce rozvoje, vyhodnocování kvality poskytovaných služeb.“²⁰ V jiných člancích zabývajících se touto problematikou se dále uvádí jako možné zjednodušení tohoto komplikovaného systému zavedení nového státního orgánu, který by byl odpovědný za veškeré otázky související s životem rodiny a dětí, tedy jakéhosi ministerstva pro rodinu.²¹ Tento orgán by zajišťoval veškeré sociální služby prostřednictvím stávající sítě státních, ale i nestátních organizací. Jak bude patrné z následujícího grafu, v dnešní době se problematika náhradní výchovné péče týká zásadním způsobem 3 ministerstev (do jisté míry pak ještě dalších dvou), takže určité zjednodušení systému by jistě bylo na místě.

20 Svobodová, M., Vrtbovská, P., Bártová, D. *Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice*, str. 41

21 Pazlarová, Hana. *Dětská práva v praxi*. Náhradní rodinná péče III/2002, str.6

Dánský systém výchovy mimo vlastní domov může být v této záležitosti pro český velmi inspirující. Velmi zásadním rozdílem je právě jednoduchost tohoto systému, kde většinu administrativních a jiných úkonů spojených s touto problematikou vykonávají okresní úřady, které by mohly být přirovnány k českým úřadům obcí s rozšířenou působností. Jako i v jiných ohledech funguje v tomto případě v Dánsku velmi dobře princip subsidiarity²², kde služby fungují na té nejbližší úrovni směrem k občanům, která je možná a vhodná. Je to tedy okresní úřad, který se zasazuje o umístění dítěte do náhradní péče, provádí sociální šetření v rodinách, vypracovává individuální plán řešení pro dítě, zajišťuje supervizi těch zařízení, které jsou zřízeny s jeho souhlasem. Dále provádí supervizi dítěte během umístění a rovněž zajišťuje následnou péči, když dosáhne dítě 18ti let věku. Krajské úřady pak vykonávají pouze správu nad určitými zařízeními výchovné péče (např. nad rezidencemi). Určitý právní a metodický rámec celému systému dává ministerstvo sociálních věcí, např. již zmiňovaným zákonem o sociálních službách a dále tzv. dánský správní úřad pro lokality, který vytváří rámec pro určitou spolupráci a jednotné postupy pro všechny okresní úřady v Dánsku v různých ohledech (tedy nejen v otázkách výchovy mimo vlastní rodinu). Pokud by se tedy v České republice podařilo shromáždit většinu metodického vedení pod úřad jednoho ministerstva (ať už nějakého z dnes existujících nebo pod případné nové ministerstvo pro rodinu) a vytvořit podobně nekomplikovaný systém, jaký existuje v Dánsku (například i postupným přenesením dalších pravomocí na okresní úřady), mohlo by dojít k znatelnému zkvalitnění poskytovaných služeb.

Zde se ovšem dostáváme k otázce celkového přístupu k vytváření takového systému, která se mi zdá být v tomto ohledu velmi důležitá. Zásadní rozdíl dánského systému výchovy mimo vlastní domov oproti systému českému je podle mého názoru ten, že v podstatě všechna opatření, která se k němu vážou, jsou vytvářena s ohledem na základní důvěru, která je vložena v každou osobu, která se na fungování těchto opatření podílí. Díky tomu je systém nastaven tak, že jednotlivá opatření nejsou brzděna dalšími nadbytečnými opatřeními kontroly, a tak je lépe než v českém systému zajištěna efektivita a kvalita. Jedním z příkladů této teze může být například ono vysoké zastoupení umístění se souhlasem rodičů (či jiných vlastníků rodičovských práv), kde již není třeba soudního projednání daného případu. Tomu bude věnován hned následující oddíl. Něco takového je pro české poměry jen těžko představitelné.

22 Viz 2.kapitolu- Základní slovník pojmů

6.3 Dobrovolné umístění

V českému systému náhradní výchovné péče se všechny formy náhradní výchovné péče (od adopce až po různé formy ústavní péče) odehrávají téměř výhradně na základě soudního rozhodnutí, ačkoli existuje i možnost dobrovolného souhlasu zákonného zástupce dítěte s umístěním dítěte do nějaké formy náhradní výchovné péče- např. lze vyslovit souhlas s osvojením. Vysoký podíl rodičovské souhlasu s dočasným umístěním dítěte pak v České republice zaznamenává Fond Ohrožených Děti se svým projektem Klokánek. Projekt poskytuje péči v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které jsou blíže určeny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí (viz také subkapitola 5.11). Přibližně 80 % dětí je do tohoto projektu přijato na základě dohody s rodiči, ve značné části na doporučení orgánu sociálně-právní ochrany dětí, 20 % na základě soudního rozhodnutí (předběžné opatření nebo rozsudek), 4 % dětí jsou přijaty na základě jejich žádosti s následným souhlasem rodičů nebo předběžným opatřením. Přibližně 70 % dětí se po krátkodobém pobytu (v průměru 6 měsíců) vrací do původní rodiny, cca 20 % přechází do trvalé náhradní rodinné péče, 1 % zde dosahuje zletilosti a cca 9 % přechází do ústavní výchovy, na psychiatrii nebo do jiného zařízení.²³

Přesto však zůstává vzhledem k celému systému náhradní výchovné péče v ČR velmi inspirujícím momentem, jaký podíl v dánském systému zauímají dobrovolná umístění (v roce 2001 činil podíl dětí umístěných bez souhlasu rodičů nebo samotných mladistvých starších 15ti let pouze 9,2%). Při těchto dobrovolných umístěních nemusí proběhnout žádné soudní řízení a tak je samotný proces oproti procesu českého systému značně urychlen.

Na druhou stranu ovšem může mít tento postup i své problematické etické hledisko, kdy rodiče, kteří nemají vytvořenu zodpovědnost za narozené dítě, mohou svého potomka poměrně jednoduchým způsobem umístit do některého zařízení výchovy mimo vlastní domov bez toho, aby zároveň ztráceli nárok na setkávání s dítětem. Sama jsem byla přítomna takovému předání malého ročního chlapce, který trpěl fyzickým postižením, do stacionárního zařízení pro děti s kombinovaným postižením Birkebakken ve městě Århus. Ještě nezletilá matka tohoto chlapce přišla předat do rukou sociálních pedagogů.

6.4 Povinné umístění

V případě povinného umístění dítěte činí rozhodnutí lokální komise pro děti a mládež přítomná v každém okrese. Je složena z 1 soudce, 1 pedagogicko-psychologického poradce a

²³ Zdroj: internetové stránky Fondu Ohrožených dětí: <http://www.fod.cz/>

3 laiků vybraných z politických stran městské rady. I v tomto bodě je tedy možné čerpat inspiraci pro český systém náhradní výchovné péče. V mnohých odborných statích se čeští odborníci na problematiku náhradní výchovné péče dovolávají lepšího fungování soudů zejména ve dvou ohledech. V ohledu časovém, kdy samotný proces umístění je soudním řízením značně prodloužen (například z důvodu nedostatku soudců) a dále v ohledu kvalitativním, kdy se často odborníci dovolávají vyššího vzdělání soudců v této problematice a jeho průběžného doplňování.²⁴ Dánský systém je v tomto bodě pružnější už výše zmíněným podílem umístění se souhlasem a bez souhlasu rodičů, na jehož základě není tolik případů, které by samotná lokální komise pro děti a mládež musela řešit. V dalším ohledu je však zajímavé složení této komise, kde kromě soudce je přítomen i pedagogicko-psychologický pracovník, který se přímo podílí na rozhodnutí o umístění dítěte a je tedy jakýmsi garantem kvality a odbornosti onoho rozhodnutí. Tři laičtí členové komise jsou pak podle mého názoru zárukou pohledu zvenčí (mimo prostředí této problematiky) a zároveň také figurují jako určitý demokratický prvek v systému, který by jinak mohl být zkostnatělý.

Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je při obcích s rozšířenou působností rovněž ustavována komise- tzv. komise pro sociálně-právní ochranu dětí, která je složená z členů obecních zastupitelstev a fyzických osob, které spolupůsobí při sociálně-právní ochraně, zejména pedagogických pracovníků, psychologů, zdravotnických pracovníků a zástupců občanských sdružení, církví a jiných právnických nebo fyzických osob. Ta ovšem do nejnovější novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí neměla velké pravomoce, co do skutečného rozhodování o dalším osudu ohrožených dětí. Jak je tomu po současné novelizaci objasním v samostatném oddíle této novele věnovaném.

6.5 Individuální plán řešení a průběžná supervize

Individuální plán řešení představuje nástroj systematické práce s dítětem i rodinou v době umístění. Díky tomu, že existuje zákonná povinnost tento individuální plán průběžně revidovat nejprve v období do 3 měsíců od umístění a poté v intervalu nejvýše 6 měsíců na základě supervizí, které jsou prováděny pracovníky okresního úřadu, existuje možnost, jak systematicky pracovat na konkrétním případě. Do tohoto plánu musí být rovněž zahrnuta i podpora rodiny dítěte, díky které je eventuálně možné zajistit návrat dítěte zpět domů. Jak ovšem ukazuje dánský výzkum, v reálných podmínkách jsou individuální plány často formulovány v nejasných frázích, nebo jsou velmi obecné a nekonkrétní. Do jaké míry je tedy

²⁴ Např. Pazlarová, Hana. *Dětská práva v praxi*. Náhradní rodinná péče III/2002, str.6

naplněn účel zákona, který stanovuje povinnost vypracování a revize individuálního plánu řešení, je tedy otázkou. Positivním momentem ovšem zůstává, že tento bod v dánské legislativě vůbec existuje. V české legislativě totiž není taková povinnost takto jasně stanovena, ačkoli je řečeno, že pracovníci okresního úřadu oddělení sociálně-právní ochrany mají sledovat vývoj dítěte i mimo vlastní rodinu a jsou povinni ho navštěvovat a hájit jeho zájmy.²⁵ Jaroslav Koch, Josef Langmeier a Zdeněk Matějček ve svém článku z roku 2002 poukazují na to, že dlouhodobý plán péče o dítě, kde by byla zahrnuta rovněž péče o rodinu dítěte a tím umožněn případný návrat dítěte do rodiny, je v českém prostředí vypracováván jen málokdy.²⁶

6.6 Spoluúčast rodiny na řešení případu

Je stanoveno zákonem, že sociální pracovníci okresního úřadu by měli zapojit rodinu do plánování umístění v rozsahu, ve kterém je to možné.²⁷ V každém případě musí žádat jejich souhlas v případě, že chtějí dítě umístit mimo vlastní domov. Pokud tento souhlas nedostanou, pak mohou přistoupit k umístění bez jejich souhlasu. O rozhodnutí o povinném umístění musí být však rodiče do 24 hodin od rozhodnutí informováni a již před tím jim musí být umožněno nahlédnout do dokumentace vážící se k případu. Jak ovšem spolupráce s rodiči v praxi probíhá, je znovu otázkou. Výsledky dánského výzkumu, které již byly zmiňovány v předchozí kapitole ukazují, že v praxi orgány sociálně právní ochrany dětí selhávají v dostatečné snaze o partnerství s dětmi a rodiči, jak jim ukládá zákon. Děti a rodiče jsou příliš často neuznáváni jako partneři a nepodílejí se na přípravě a organizaci umístění. Ba naopak zažívají výrazný pocit bezmocnosti, lhostejnosti pracovníků, pocit nedostatku informací a účasti na procesu rozhodování. Převládající stanovisko dětí a rodičů je charakterizováno pocitem, že stojí mimo rozhodnutí, která jsou učiněna ohledně jejich životů. Stejně tak jako v České republice se v Dánsku potýkají s problémem, že jsou rodiče častokrát vyřazeni z možnosti ovlivnění osudu svého dítěte, jakmile se dostane do péče sociálních pracovníků okresního úřadu.

V novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí je nyní jasněji než dříve stanoveno, že „nahlížet do spisové dokumentace vedené o dítěti, nejde-li o část týkající se správního řízení, je oprávněn na základě písemné žádosti pouze rodič dítěte, kterému náleží rodičovská

25 Svobodová, M., Vrtbovská, P., Bártová, D. *Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinné zázemí v České republice*, str.11

26 Koch, J., Langmeier, J., Matějček, M. *Návrh systému péče o děti vychovávané mimo vlastní rodinu*. Náhradní rodinná péče II/2002, str.33

27 Hestbæk, A.D. *Social background nad placement course-the case of Denmark*. International Journal of Social Welfare 1999, str.268

zodpovědnost, nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte nebo jejich zástupce na základě písemně udělené plné moci...Rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte nebo jejich zástupce na základě písemně udělené plné moci mají právo při nahlížení do spisové dokumentace činit si z ní výpisy a pořizovat za úhradu kopie spisové dokumentace nebo její části.²⁸

6.7 Kontakt rodiny s dítětem během umístění

Právo rodičů na kontakt a setkávání s dítětem je ovšem bodem, ve kterém by se český systém náhradní výchovné péče mohl od toho dánského inspirovat. Už jen věta obsažená v dánském zákoně, že „okresní úřad má povinnost dohlížet na to, že spojení mezi rodiči a dítětem nebo mladým vydrží“²⁹, poukazuje na snahu umožnit rodičům bezproblémový kontakt s dítětem, pokud neexistují závažné okolnosti, které by takovému kontaktu měly zabránit. V dánském prostředí neexistuje doposud relevantní výzkum, který by stanovil, zda je udržení kontaktu s rodiči pro dítě vhodné nebo nikoli, přesto a možná právě proto je tento kontakt s rodiči podporován.

V obou místech mé blokové praxe jsem byla svědkem kontaktu dětí se svými rodiči v zařízení výchovy mimo domov a tato zkušenost pro mne byla velkou inspirací. Sociální pedagogové, kteří v těchto zařízeních pracují, vítali rodiče srdečně i v případě, že svůj příchod rodiče oznámili jen krátce předem. Telefonický kontakt mezi dítětem a rodiči byl možný takřka kdykoli. I v běžné rozmluvě s dětmi bez přítomnosti rodičů o nich nemluvili hanlivě, ačkoli se snažili dětem nezastírat příčiny, proč jsou umístěny mimo vlastní rodinu. V pozitivním kontaktu mezi pracovníky zařízení a rodiči umístěných dětí se máme v České republice ještě rozhodně co učit.

28 ZÁKON ze dne 14. března 2006, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, § 55, odst.5

29 *Consolidation Act on Social Services* přístupný z: <http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422#Part%208>

6.8 Podpora rodiny

O podpoře rodiny se v dnešní odborné literatuře v souvislosti s náhradní výchovnou péčí velmi často hovoří.³⁰ V české terminologii se používá výrazu *sanace rodiny*³¹, který lépe vystihuje snahu rodinu nejen podpořit, ale i skutečně „ozdravit“, tedy poskytnout jí opatření s cílem zlepšit její nepříznivý stav, aby se pak mohlo dítě umístěné do ústavní výchovy vrátit do péče rodičů, či aby k takovému umístění vůbec nemuselo dojít. Ukazuje se však, že v praxi českého prostředí není doposud sanace rodiny nijak systematicky zdůrazňována a využívána a spíše se přistupuje rovnou k výchovným opatřením (úřednímu či soudnímu dohledu či ústavní výchově).

Existují však výjimky, jako je například občanské sdružení STŘEP, které si již od roku 1999 klade za jeden z cílů svého snažení zabránit odebrání dítěte z rodiny, nebo umožnit jeho návrat zpět domů ze zařízení pro výkon ústavní výchovy či z jiných typů rezidenčních služeb. Ve svém projektu Doprovázení pracuje s rodinami s dětmi ve věku 0-15 let, kterým je stanoven úřední nebo soudní dohled, nebo o možnosti jeho stanovení kompetentní orgány reálně uvažují, a/nebo jim hrozí odebrání z rodiny do ústavní výchovy či jim již byla nařízena, ale rodiče je chtějí svěřit zpět do své péče. Cílem projektu je tedy poskytovat služby sociální intervence těmto rodinám za účelem zastavení problémové situace v rodině, nácviku a osvojení nových strategií chování, odvrácení možnosti odebrání dítěte z rodiny nebo jeho návratu z dětského domova (výchovného ústavu) domů. Statistické údaje hodnotící výsledky projektu za období let 1998-2000 ukazují, že je takové snažení smysluplné především u rodin, kde ještě nedošlo k ustavení žádných výchovných opatření. Ze 121 rodin, které byly do projektu zařazeny, vstupovalo 62% z nich do projektu v tíživé sociální situaci (tj. v situaci, kdy ještě nedošlo k žádnému výchovnému opatření, ale bylo by pravděpodobně uloženo, kdyby rodina nezačala těžkosti včas řešit). U 87% z těchto rodin nedošlo k nařízení žádného výchovného opatření, pouze u 3% byla nařízena ústavní výchova a u 10% nebyl výsledek znám, jelikož se rodiny rozhodly samy ukončit spolupráci dříve, než došlo ke splnění domluvené zakázky.

Dánský systém výchovy mimo rodinu je oproti našemu vyspělejší v tom, že podporu (sanaci) rodiny zahrnuje přímo do zákonných ustanovení.³² Formy preventivní podpory, které je možné rodinám poskytnout, jsou zde jasně vyjmenovány. Navíc je potřeba podpory rodiny promítnuta již do tvorby samotného individuálního plánu řešení, který je vypracován vždy v

30 Zvonařová, M. *Každý případ je nutno posuzovat individuálně*. Sociální práce 2/2005, str.41 nebo Kovařík, J., Bubleová, V. *Editorial*. Náhradní rodinná péče I/2003, str.2

31 např. in *Náhradní rodinná péče II/2002*, str.33

32 *Consolidation Act on Social Services* přístupný z: <http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422#Part%208>

případě, že je dítě umístěno v rámci jakékoli formy výchovy mimo vlastní rodinu, a který je průběžně revidován vzhledem k současnému stavu v rodině. Ze statistických údajů uvedených v oddílu o preventivních opatřeních vyplývá, že počet rodin, který je zapojen do nějaké formy preventivních opatření není malý. Na druhou stranu je však hned v úvodu poukázáno na fakt, že z rodin již umístěných dětí se těchto preventivních opatření účastnilo pouze 5%. Na tento problém zřejmě narážejí rovněž studie zmiňované ve 3.kapitole, které poukazují na fakt že pomoc rodinám ze strany pracovníků okresního úřadu je často pozastavena, když je dítě umístěno. To znamená, že snahy zlepšit podmínky v rodině za účelem, aby se dítě mohlo navrátit domů, mohou být neadekvátní nebo někdy úplně chybějící a že by v tomto směru bylo třeba podniknout kroky k zlepšení kvality služeb poskytovaných okresním úřadem.

6.9 Možnost ukončení umístění

S problémem podpory (sanace) rodiny úzce souvisí rovněž možnost ukončení umístění a následná péče o dítě (mladistvého, či mladého dospělého). V dánském zákoně o sociálních službách existuje formulace, že v případě dobrovolného umístění rozhodne okresní úřad o tom, zda by se umístěné dítě nebo mladistvý měl vrátit domů, pokud je dosaženo cíle umístění, nebo pokud mladistvý dovršil 18ti let věku.³³ Při povinném umístění platí zase povinnost okresního úřadu průběžně se starat o to, zda okolnosti pro povinné umístění stále trvají, nebo zda by mělo být dítě navraceno zpět domů. Pokud okresní úřad zváží, že okolnosti pro povinné umístění již neplatí, měl by učinit rozhodnutí o návratu dítěte domů.³⁴ Do jaké míry je ovšem takové mapování situace ve skutečnosti realizováno a tím případně umožněn návrat dítěte zpět do rodiny dánské výzkumy neukazují. Pro okresní úřad ovšem platí každopádně povinnost revidovat individuální plán řešení v souvislosti s návratem dítěte domů a určit v něm, jakou podporu má dítě a rodina dostat v souvislosti s návratem domů.

V České republice je problém možnosti ukončení umístění náhradní výchovné péče spojován především s výchovou ústavní. Například ve stejné zprávě o výsledcích projektu Doprovázení občanského sdružení Střep, která byla zmiňována v oddíle o podpoře rodiny, figurují další údaje o počtu rodin, ve kterých se podařilo zrušit již stanovená výchovná opatření. Jak je vidět z následující tabulky, nejsou již výsledky v této části tolik pozitivní jako v případě, že ještě nebylo k žádným výchovným opatřením přistoupeno.

33 *Consolidation Act on Social Services* přístupný z: <http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422#Part%208>

34 *Consolidation Act on Social Services* přístupný z: <http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422#Part%208>

**Tabulka č.8: Výsledný stav v rodinách po ukončení spolupráce rodin s o.s.Střep –
Výchovná opatření**

<i>Stav</i>	<i>Soudní dohled</i>	<i>Návrh na ÚV</i>	<i>Předběžné opatření</i>	<i>Ústavní výchova</i>
Zrušeno	10%	50%	22%	27%
Zůstalo	60%	0%	55%	63%
Nevíme	30%	50%	23%	10%

Zdroj: Náhradní rodinná péče II/2002, str.8

U kategorie „Soudní dohled“ považují pracovníci projektu za uspokojivý fakt, že u 60% případů nedošlo k dalším výchovným opatřením, ale byl pouze zachován soudní dohled. Přesto je podle mého názoru tento podíl poměrně vysoký. U kategorie „Návrh na ústavní výchovu“ lze pokládat za úspěch projektu, že u 100% rodin, které vydržely v projektu až do splnění domluvené zakázky, byl návrh na ÚV skutečně zrušen. U posledních dvou kategorií ovšem i přes snahu rodičů a občanského sdružení STŘEP zůstává výchovné opatření z větší části zachováno. Důvody k těmto údajům mohou být různé, přičemž nelze odmítnout ani důvod, že dané rodiny skutečně nebyly dobře připravené na návrat dítěte domů. Jedním z důvodů takto vysokého podílu setrvání u současného výchovného opatření může být ovšem i nedostatečná pružnost orgánů sociálně právní ochrany dětí ve věci případného ukončení již ustaveného výchovného opatření.

6.10 Následná péče

Následná péče je v České republice velmi velkým problémem. V současné době existuje již řada nestátních organizací, které se zaměřují na poskytování péče mladým dospělým, kteří po dovršení 18ti let věku (v případě prodloužení pobytu v ústavním zařízení z důvodu přípravy na budoucí povolání ve věku o něco vyšším) opouštějí zařízení ústavní péče. Přesto však zůstává velkým problémem, že tato následná péče není jakkoli celistvě zajištěna zákonnými nařízeními jako je tomu v případě Dánska, kde platí pro okresní úřad povinnost zprostředkovat některou z forem následné péče do 23 let věku mladého dospělého. (Více ke znění českých zákonů znovu v oddíle o novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Mimo možnosti zachování osobního poradenství, pevného kontaktního pracovníka, patří do následné péče v případech, které to vyžadují, rovněž možnost setrvat v nějakém místě výchovy mimo vlastní rodinu. Spolu s daným mladistvým stanovuje dále okresní úřad, která forma podpory a doprovázení bude mladému poskytnuta ve věci bydlení, vzdělávání a práce v souvislosti s ukončením pobytu při dovršení 18ti let. Toto by mělo být zařazeno do individuálního plánu

řešení nejpozději 6 měsíců před dovršením 18ti let dítěte.

V České republice naproti tomu fakt, zda bude mladému dospělému opouštějícímu brány ústavního zařízení poskytnuta pomoc při orientaci a vytvoření vlastního zázemí v běžném životě, závisí na otevřenosti sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, pracovníků dětského domova, osobách danému mladému dospělému blízkých, či na souhře šťastných náhod. Přitom se však v praxi ukazuje, že mladí dospělí odcházející v době dovršení 18ti let z ústavní péče do běžného života postrádají zajištění nejen po stránce materiální a finanční, ale také po stránce vlastní psychické připravenosti na samostatný život, kterou se jim nepodařilo během pobytu v ústavním zařízení získat ve stejné míře, jako dětem vyrůstajícím v běžném rodinném zázemí, či v některé z forem náhradní rodinné péče. V této souvislosti se v odborné literatuře nejčastěji hovoří o tzv. deprivacním syndromu. Z výzkumu Jiřího Kovaříka, Věduny Bubleové a Zdeňka Matějčka publikovaném roku 1998 se ukazuje, že jedním z důsledků nepřekonaného deprivacního syndromu (tedy narušení rovnováhy uspokojování psychických potřeb a v důsledku toho uzavření určitých možností běžného začleňování se a interakce s okolním světem), může být například i vyšší zastoupení trestné činnosti či jiných sociálně patologických jevů u čerstvých absolventů ústavní péče.³⁵ Podobně také novější studie z roku 2001 poukazuje na vyšší zastoupení trestné činnosti u osob vychovávaných v dětství v nějaké formě náhradní výchovné péče.³⁶ U vzorků absolventů některé z forem náhradní výchovné péče (konkrétně se jedná o dětský domov, SOS dětské vesničky a individuální pěstounskou péči) se trestná činnost projevuje následujícím způsobem: u skupin osob vychovaných v pěstounské péči a SOS dětských vesničkách je dvakrát vyšší vzhledem k procentuálnímu zastoupení trestné činnosti u dospělých osob dané věkové kategorie, u skupin osob vychovaných v dětském domově je pak skoro třikrát větší.

Kvalitnější systém následné péče by tak mohl být nápomocný i při vytvoření záchytné sociální sítě pro absolventy náhradní výchovné péče a tím se podílet na snížení sociálně patologických jevů této skupiny osob.

6.11 Novela zákona č.359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí účinná od 1.6.2006

K 1.6.2006 vstoupila v účinnost novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která v sobě obsahuje mnohá nová opatření ve snaze přiblížit se systémům náhradní výchovné péče v

35 Kovařík, J., Bubleová, V., Matějček, Z. *Dlouhodobá sledování dětí, které vyrůstaly v náhradní péči*. Náhradní rodinná péče-nulté číslo, 1998, str.10-11

36 Kovařík, J., Bubleová, V., Matějček, Z. *Kriminalita jako následek psychické deprivace*. Náhradní rodinná péče III/2001, str.23-25

západních zemích.³⁷

Především se v mnoha bodech snaží o lepší práci s rodinou ohroženého dítěte a zvýšení jeho šance návratu zpět do své biologické rodiny, v některých ohledech upravuje postup při zprostředkování osvojení a pěstounské péče, zavádí rovněž novou formu tzv. pěstounské péče na přechodnou dobu a blíže určuje fungování zařízení pro okamžitou pomoc, které již bylo uvedeno jako další forma náhradní výchovné péče v předchozí novelizaci.

Dokladem snahy o zlepšení práce s rodinou ohroženého dítěte je napří. § 12, kde se uvádí, že *obecní úřad obce s rozšířenou působností může uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, nejen pokud rodiče nezajistili dítěti odbornou poradenskou pomoc, ačkoliv dítě takovou pomoc nezbytně potřebuje a obecní úřad obce s rozšířenou působností takovou pomoc předtím doporučil, ale také v případě, že rodiče nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci.* Po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy (§ 28), nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42) je obecní úřad obce s rozšířenou působností povinen poskytnout rodiči pomoc spočívající zejména v *pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení, úřady práce a dalšími státními a jinými orgány.* Rovněž § 42 popisující povinnosti zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (praktickým příkladem takového zařízení je právě Klokánek Fondu Ohrožených dětí), stanovuje těmto zařízením povinnost poskytovat poradenství dítěti, jeho rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu dítěte.

Jasně je stanoveno (§ 55) také právo rodičů nahlížet do spisové dokumentace vedené o dítěti a činit si z ní výpisy, či pořizovat za úhradu kopie spisové dokumentace nebo její části.

Podle § 29 je pak zaměstnanec obce s rozšířenou působností zařazený do obecního úřadu povinen nejméně jednou za 3 měsíce navštívit dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, a nejméně jednou za 3 měsíce navštívit rodiče tohoto dítěte. Interval mezi jednotlivými návštěvami je tak o polovinu kratší oproti dřívějším 6ti měsícům. V tomto ohledu je tak náš český zákon přísnější než dánský, který stanovuje povinnost navštívit rodinu i dítě v zařízení náhradní péče jednou za 6 měsíců. Znovu však tato novela zákona neuvažuje o stanovení povinnosti orgánů SPOD vedení jakéhosi individuálního plánu v péči o ohrožené dítě a jeho rodinu. Zvýšení frekvence návštěv v rodinách dětí, či samotných dětí v ústavních zařízeních tak nemusím mít bez samostatného systematického

37 ZÁKON ze dne 14. března 2006, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

postupu jednotlivých sociálních pracovníků kýžený účinek vzhledem k potřebě nápravy současných podmínek fungování rodiny, které jsou pro dítě ohrožující.

Z těchto novelizovaných bodů však celkově jasně vyplývá tendence nasměrovat orgány sociálně-právní ochrany dětí ke kvalitnější službě rodinám ohrožených dětí. Problém ovšem spatřuji v provedení těchto zajisté podnětných opatření v praxi. Za prvé z hlediska početní kapacity sociálních pracovníků obcí s rozšířenou působností. Již dnes má totiž sociální pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) běžně ve své kompetenci takové množství rodin, že intenzivní péče s nimi je v mnoha ohledech znemožněna. O navýšení počtu pracovníků OSPOD však novela zákona nehovoří, ministerstvo práce a sociálních věcí zatím uvádí pouze informaci, že o tomto problému jedná s ministerstvem financí.³⁸

Snaha o zkvalitnění samotného přístupu sociálních pracovníků ke svým klientům (rodinám), jejímž dokladem může být jasné stanovení práva rodičů nahlížet do spisové dokumentace vedené o dítěti a činit si z ní výpisy, či pořizovat za úhradu její kopie, je podle mého názoru velmi potřebným krokem na cestě ke zkvalitnění systému SPOD a náhradní výchovné péče jako celku. Ke skutečnému umístění rodin ohrožených dětí na pozici partnerů v dialogu s orgány SPOD má však podle mého názoru tato úprava zákona bohužel ještě značně daleko.

Co se týče stanovení následné péče o dítě po absolvování náhradní výchovné péče, existují určité body k této problematice v § 32, kde se říká, že *obecní úřad upozorňuje krajské úřady na potřebu napomáhat dětem, které ukončily školní docházku, při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání, zejména jde-li o děti propuštěné z ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo výkonu trestu odnětí svobody, a rovněž že spolupracuje s úřady práce při zprostředkování vhodného zaměstnání pro tyto děti*. K dánským jasně stanoveným povinnostem okresního úřadu, co se týče následné péče, mají rovněž tyto body bohužel zatím daleko, ale je zde vidět alespoň drobný posun vpřed na cestě ke zkvalitnění následné péče o děti propuštěné s ústavní výchovy. Jak bylo již výše jmenováno, je tento přechod z ústavní péče do běžného života pro absolventy ústavní péče v lecčems velmi nesnadný a proto by bylo třeba se na tento problém z hlediska celkové státní politiky zaměřit ještě více podrobněji a stanovit konkrétní opatření, která mají OSPOD v tomto směru absolventům ústavní péče poskytnout.

Již dříve zmiňovaná komise pro sociálně-právní ochranu dětí zřizovaná při obcích s rozšířenou působností má podle novely další pravomoci:

- a) navrhuje a posuzuje předložené sociálně preventivní programy na ochranu týraných,

³⁸ Viz televizní program Události ze dne 31.5.2006: <http://www.ct24.cz/vysilani/?id=107805&datum=2006-05-31&porad=>

zneužívaných a zanedbávaných dětí a zajišťuje projednání jednotlivých případů týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí v komisi, za účelem navržení opatření k účinné pomoci dítěti a rodině,

b) doporučuje provést opatření, která by měla být uskutečněna v oblasti ochrany dětí před sociálně patologickými jevy, a připravuje programy péče o problémové skupiny dětí,

c) na žádost tajemníka obecního úřadu posuzuje jednotlivé případy provádění sociálně-právní ochrany a vydává k nim stanoviska.

Tato komise tak nemá pravomoci činit rozhodnutí, která má činit soud. Přesto již může být dobrým prvkem v našem systému péče, který může napomoci při odborném hodnocení případů jednotlivých dětí.

Další bod, který bych chtěla v souvislosti s novelou zákona o SPOD jmenovat, se týká zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Zprostředkování osvojení a pěstounské péče, které je výhradně v rukou orgánů sociálně-právní ochrany dětí, spočívá totiž nově rovněž v odborné přípravě fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny (§ 19a). Zajištění či zprostředkování odborné přípravy budoucích osvojitelů či pěstounů tak nyní jasně náleží orgánům SPOD, což by mohlo vést k zkvalitnění služby v tomto ohledu, neboť dříve tato povinnost nebyla orgánům SPOD jasně stanovena a odborná příprava pěstounů a osvojitelů tak nemusela probíhat vždy dostačujícím způsobem.

Novela rovněž stanovuje novou formu pěstounské péče na přechodnou dobu pro děti, které to aktuálně potřebují, jak je blíže určeno v § 27. Takováto nová forma pěstounské péče je jistě dobrým krokem, po větší diferenciaci na poli pěstounské péče bylo již také voláno dlouhou dobu. Zavedením pěstounské péče na přechodnou dobu tak může být umenšen počet dětí umístěvaných do diagnostických či kojeneckých ústavů z důvodu neexistence jiného druhu řešení dané situace.

Positivním momentem je také zvýšení odměny pěstouna, které nyní činí 6,5násobek částky na osobní potřeby pěstouna při péči o jedno až 3 děti, oproti dřívějším 2,4násobku. Naproti tomu však touto novelou dochází ke snížení státních příspěvků na zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, jakým je například zařízení Klokánek.

Tolik tedy ke srovnání dánského a českého systému výchovy mimo vlastní domov. Obecné závěry z tohoto srovnání vyplývající budou uvedeny v samotném závěru této práce.

7 Rezidence Fjorden jako dobrý příklad zařízení pro výchovu mimo vlastní rodinu

Tato kapitola bude věnována měsíční blokové praxi, kterou jsem (jak již bylo uvedeno v úvodu) strávila ve dvou zařízeních v Dánsku. Prvním byla rezidence s názvem Fjorden (v českém systému nejlépe zapadající pod termín dětský domov rodinného typu), kde bydlelo šest dětí a jeden manželský pár a zároveň sem docházeli střídavě tři pedagogové. Druhým byl domov pro sedm dětí s kombinovaným postižením Birkebakken ve městě Århus. V každém jsem byla dva týdny. Pro účely této práce se nyní zaměřím na prvně zmíněné zařízení. Chtěla bych popsat fungování rezidence v celkové charakteristice a poté se pokusit vztáhnout myšlenky Zdeňka Matějčka sepsané v knize *Dítě a rodina v psychologickém poradenství* v kapitole věnované náhradní výchovné péči na druh péče, který jsem měla možnost poznat v rezidenci Fjorden.³⁹ Matějček v této kapitole vybírá některé psychologické aspekty výchovy dětí obecně a následně srovnává, do jaké míry jsou obsaženy v tom kterém typu náhradní výchovné péče. Srovnáním, do jaké míry jsou obsaženy v péči o děti v rezidenci Fjorden, se pak pokusím určit, kde se ve spektru různých typů náhradní výchovné péče Fjorden nachází.

7.1 Charakteristika pracoviště – zařízení

Rezidence Fjorden vznikla v roce 1999 přestavbou původního venkovského statku. Na založení tohoto zařízení se podílel místní krajský úřad, který přispěl na jeho vybudování částkou plynoucí z prodeje budovy bývalého dětského domova klasického typu ve městě Lemvig. Mezi další ustavující organizace pak patřila společnost Jysk borneforsorg / Fredehjem- společnost pro péči o děti v Jutsku a chráněné bydlení. Ta poskytla zařízení personální a odborné zajištění a dodnes je pro Fjorden jakýmsi zastřešením, stejně jako zastřešuje mnohé další samostatně fungující organizace po celém Jutském poloostrově. Finančně je Fjorden zajišťován dotacemi z místního kraje, který přispívá domovu na celkový provoz podle počtu dětí a podle dalších hledisek, jak je stanoveno v dánském zákoně o sociálních službách § 49.⁴⁰ Účelem rezidence Fjorden je poskytovat zázemí náhradní

39 Matějček, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str.185-192

40 *Consolidation Act on Social Services* přístupný z: <http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422#Part%208>

výchovné péče šesti dětem, které v zařízení bydlí. Tyto děti byly svěřeny do péče tomuto zařízení se souhlasem jejich rodičů, kteří z různých důvodů nebyli schopni zajišťovat dětem dostatečné zázemí pro jejich zdravý psychický, fyzický a sociální vývoj, jak bylo zjištěno na základě šetření sociálních pracovníků z příslušného oddělení okresního úřadu. Díky tomu, že rodiče poskytli k tomuto opatření svůj souhlas, nemusely zde být děti umístěny na základě výroku soudu.

V rezidenci pracuje na plný úvazek jeden manželský pár, který v tomto domě rovněž bydlí a je tak dětem k dispozici. Tito manželé mají v rezidenci rovněž ředitelskou funkci. Mimo ně, jsou zde rovněž na plný úvazek zaměstnáni 3 pedagogové, kteří sem dojíždějí ze svých domovů a zajišťují běžný chod během celého všedního dne spolu s oním manželským párem. V praxi to probíhá tak, že během rána a dopoledne je v domově přítomen jeden pedagog, který zajišťuje ranní vstávání a odchod dětí do školy, během dopoledne pak uklízí, pere apod. Odpoledne, kdy se děti vyzvedávají ze školy a znovu odváží na všemožné mimoškolní aktivity a kdy rovněž některé z dětí zůstávají doma, přijíždí na odpolední službu druhý pedagog. První pak končí svou ranní službu v 17 hodin, druhý končí svou odpolední službu ve 22 hodin. V době, kdy je zde největší ruch, jsou tak v domově přítomní dva pedagogové. Po desáté hodině přebírají službu manželé, ti mají službu rovněž o víkendu a jednoduše vždy, kdy je potřeba. Oni sami mají jednu již dospělou dceru, takže své zaměstnání mohou pojmout a pojímají jako určité nynější životní poslání a druh „životního stylu“. Díky tomu zajišťují dětem dobré zázemí, které dokáže v rámci možností simulovat zázemí rodinné.

Z tohoto výčtu personálního zajištění je patrné, že se ve srovnání s běžnými českými domovy jedná o zajištění značně nadprůměrné, přitom však nikoli nadměrné.

Co se týče zajištění prostorového a technického, je rezidence Fjorden zařízena v běžném rodinném stylu dánských domácností. V přízemí původního statku se nachází velická společná místnost, která je účelně rozdělena a je tak obývacím, jídelnou a kuchyní zároveň. Zde se odehrává veškerý společný život. V přízemí a prvním patře jsou potom umístěny dětské pokoje, přičemž každé dítě má svůj vlastní pokoj. Mimo to připadá k domu velická stodola s dílnou, zahrada s hřištěm i místem k venkovnímu posezení. Pracovníci českých dětských domovů by tedy znovu mohli tiše závidět, ovšem je nutné podotknout, co již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, že kromě takovýchto sociálně pedagogických rezidencí existují v Dánsku stacionární zařízení, která by se svým uspořádáním více podobala našim běžným státním dětským domovům, přičemž procentuální zastoupení sociálně pedagogických rezidencí činí 17%, u stacionárních zařízení je to 24%. Do skupiny sociálně pedagogických rezidencí se pak dá zahrnout řada zařízení různých zaměření, takže rezidence Fjorden byla svým způsobem práce poměrně výjimečná i na dánské poměry.

7.2 Rodinná versus ústavní výchova

V této části bych chtěla využít kapitoly obsažené v knize Zdeňka Matějčka *Dítě a rodina v psychologickém poradenství* věnované náhradní výchovné péči. V této kapitole se Matějček zamýšlí nad hranicemi, kdy v různých aspektech přechází typy náhradní výchovné péče od péče spíše rodinné k péči spíše ústavní. Rezidence Fjorden se svým typem péče, kterou dětem poskytuje, nachází právě na hranici mezi těmito dvěma Matějčkem vymezenými skupinami. Proto je Matějčkovo spektrum aspektů, které pro své zhodnocení používá, zajímavé promítnout do způsobu péče poskytované v rezidenci Fjorden.

➤ Právní ustanovení

Matějček klade právní hledisko na první místo, jelikož tvrdí, že toto hledisko „ovlivňuje ostatní do té míry, že je můžeme pokládat za jakousi konstantu, s níž je nadále vždy třeba počítat.“⁴¹ Rozděluje typy náhradní výchovné péče do tří částí. Do první spadá osvojení jako svazek po právní stránce totožný se svazkem vlastních rodičů a vlastního dítěte. Druhou skupinou je pěstounská péče, kdy je dítě svěřováno do výchovy manželskému páru nebo pěstounce (spadá sem tedy rovněž forma péče v SOS dětských vesničkách). Do třetí skupiny pak patří ty formy, kdy dítě není svěřováno osobě, nýbrž nějaké instituci. Sem lze zahrnout soukromé dětské domovy a především státní dětské domovy, které v dnešní době přecházejí v domovy rodinného typu, přesto však vychovatelé pouze dochází do domova jako jeho pracovníci.

Rezidence Fjorden po právní stránce spadá do třetí skupiny, ačkoli oproti klasickým dětským domovům se výchova dětí neuskutečňuje v nějakém větším komplexu, ale ve skutečném domě, kde navíc manželský pár ředitelů domova bydlí. V momentě, kdy nemá službu nikdo z pedagogů, ale i v době, kdy službu někdo z pedagogů má, pobývají oba v domě a vykonávají běžné činnosti v rámci chodu „domácnosti“. Oproti pedagogům, kteří sem dochází pouze na denní služby, jsou tyto manželé vnímány jako součást domova a v jistém smyslu jako určití náhradní rodiče. Tímto momentem se tedy Fjorden ústavní výchově vzdaluje a přibližuje výchově rodinné.

➤ Trvalost a hloubka citových vztahů

Podmínek pro navázání trvalých citových vztahu mezi dítětem a vychovatelem od adopce ke klasickému dětskému domovu ubývá. Při adopci jsou nejvíce dány podmínky k navázání

41 Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str.186

normálních rodinných vztahů- s obvyklou hloubkou, trvalostí a perspektivou do budoucnosti. Jak se ukazuje ve zkoumání, rozhodujícím předpokladem pro úspěšnost navázání takových vztahů není ani tolik fakt právního zajištění, ale spíše vnitřní psychologické podmínky, které noví rodiče a děti do svazku vnášejí. Na druhém konci spektra jsou dnes dětské domovy rodinného typu, které se sice snaží o určité napodobení rodinného společenství, ovšem přeci se personál střídá v rámci služeb a tuto svou činnost má vždy pouze jako zaměstnání. Dalším faktem je, že stále v mnoha dětských domovech převažuje určitá neosobní organizace denního života. Rovněž není žádnou výjimkou, že slouží pouze jeden vychovatel ve skupince i osmi dětí. Příležitostí pro navázání hlubšího a trvalejšího citového vztahu je tedy minimálně.

Ostrá hranice mezi výchovou rodinnou a ústavní podle Matějčka vede právě v tomto zajištění jedinečnosti a definitivnosti nového svazku. Neboť „rodinná výchova existuje tam, kde jsou uspokojovány psychické potřeby dítěte i jeho nových vychovatelů, kde svazek má pro obě strany perspektivu trvalosti v místě, v čase i osobách- kde jeden druhému patří.“⁴² O ústavní výchově se dá hovořit tehdy, pokud tyto potřeby uspokojeny nejsou, ať už díky tomu, že jsou uspokojovány jinde-ve vlastní rodině- nebo vůbec.

V zařízení Fjorden bylo vidět tuto trvalost, hloubku a perspektivu vztahů mezi manželským párem a dětmi. Tito manželé sem nastupovali s vědomím, že se jedná o etapu jejich života s dlouhodobou perspektivou a že ačkoli jednou tuto práci přenechají někomu dalšímu, jejich vztahy s dětmi budou mít trvání i nadále. Toto se pak projevovalo na jejich hloubce vztahů s dětmi. Ty věděly, že pokud budou potřebovat, mohou za manžely kdykoli přijít se svými pozitivními zážitky i starostmi a problémy, čehož také často využívaly. Dále že mohou mít s oněmi manžely i fyzický kontakt- mohou se u nich chovat, mohou je obejmout, což má podle mého názoru také velký význam co do hloubky vztahů. Srovnám-li to však s pěstounskou péčí v rodině nebo přímo osvojením, jedná se samozřejmě o jinou hloubku vztahu, kterou dětem ve Fjorden nemohou manželé svým postavením zajistit. Kromě výše jmenovaného i kvůli tomu, že děti zůstávaly v častém kontaktu se svými rodiči- přibližně jednou za dva týdny k nim jezdily na víkendy a rodiče někdy přijížděli na návštěvu za dětmi přímo do Fjorden. Takovou citovou vazbu (jakkoli často problematickou), kterou měly děti ke svým rodičům, tedy tito manželé nemohli a při tomto nastavení podmínek ani nechtěli s dětmi navázat. Nechtěli se jaksi uměle vsunout na místo rodičů dětí. Na druhou stranu však zůstává otázkou, jak moc takováto konstelace prospívala psychickému vývoji dětí.

42 Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str.186

➤ **Budoucnost**

Psychická potřeba otevřené budoucnosti je pokládána za klíčovou charakteristiku rodinné výchovy. Tato potřeba je vlastní jak dětem tak i dospělým. K uspokojení této potřeby dochází tam, kde vychovatel může být plně angažován na osudu dítěte, formovat jeho budoucnost, plánovat ji a těšit se na ni, stejně jako si dělat starosti. Zároveň s ohledem na budoucnost dítěte plánuje a formuje i svou vlastní životní perspektivu- neodděluje svůj životní čas od času dítěte a počítá s tím, že v dítěti a prostřednictvím dítěte svůj osobní čas přesáhne.

Podle Matějčka je pro ústavní výchovu typická právě vázanost na současnost, přítomnost, okamžitou interakci. Chybí vzdálenější perspektiva, chybí společenství osudu dítěte a vychovatele. Potřeba otevřené budoucnosti ovlivňuje zpětně uspokojení ostatních psychických potřeb vychovatelů.⁴³ Může být plně uspokojena v adoptivním svazku. Je prakticky zajištěna i v individuální pěstounské péči (pokud se nejedná o péči krátkodobou), její uspokojení je dokonce základním konstituujícím činitelem v těch typech pěstounské péče, kde pěstoun nemůže dosáhnout jiného uspokojení této potřeby- tedy především v SOS dětských vesničkách.

Perspektiva budoucnosti úzce souvisí s trvalostí citových vztahů, proto nezbyvá než zopakovat to, co bylo řečeno v předchozím oddílu. Ve Fjorden bylo plánování společné budoucnosti jistě důležité a nikdo z vychovatelů (zvláště onoho manželského páru) se mu nevyhýbal. Na druhou stranu však děti neztrácely kontakt se svou biologickou rodinou a tak se plánování společné budoucnosti pro děti neomezovalo pouze na zaměstnance tohoto domova, ale zahrnovalo také jejich biologické rodinné příslušníky. Právě díky tomu, že onen manželský pár nebyl skutečným pěstounským párem, neplánoval společnou budoucnost dětí a jich samotných do větších detailů, ačkoli dětem dával jasně najevo, že budou v jejich domově vždycky vítány, i když už třeba manželé nebudou vychovatelským párem ve Fjorden.

➤ **Soukromí**

S uspokojováním potřeby otevřené budoucnosti úzce souvisí také účast dítěte na soukromém životě vychovatelů. Jedná se o míru, jak dalece je soukromí vychovatelů a dítěte odděleno, jak dalece proniká jeden do druhého. V rodině žijí vychovatelé i dítě v téže společenské sféře. V dětském domově naopak už sama organizace provozu vzdaluje soukromou sféru života vychovatele od světa vychovávaného dítěte. U vychovatele se předpokládá (ba přímo vyžaduje), že nebude přenášet své osobní problémy do práce s dětmi, že nechá doma své starosti a smutky i své nadšení a všechna mimořádná hnutí mysli. Jeho nálada nemá příliš vybočovat z jakési neutrální polohy. V rodinné výchově jsou však důležitým činitelem nejen

⁴³ Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str.188

rozhovory a plánování společné budoucnosti, ale také rodinné konflikty, bouře, nedorozumění, kdy se odhalují i slabiny jednotlivých účastníků, a pak ovšem řešení těchto konfliktů, usmíření, uklidnění, kdy je naopak příležitost, aby vynikly spíše pozitivní rysy osobností. Organizace života v ústavu všechny takové příležitosti vylučuje, nebo je redukuje na minimum.

Hledisko soukromého života vychovatelů je podle mého názoru právě největším předělem mezi ústavní a rodinnou výchovou. V tomto bodě se Fjorden přeci jen trochu více přibližuje výchově ústavní. Pomineme otázku tří denních vychovatelů, pro které jejich soukromý život nastával zcela jistě mimo zdi domova Fjorden. Hodnotíme-li tedy otázku soukromého života manželů vychovatelů, musíme podotknout, že ačkoli byli oba pozitivně smířeni s tím, že jejich soukromý život bude vždy ovlivněn jejich funkcí ve Fjorden a brali svou funkci více jako životní styl než jako zaměstnání, přesto si udržovali svůj soukromý život, do kterého děti tolik často nezahrnovali. Měli ve Fjorden svůj byt, kam děti občas chodily, ale který zároveň manželé udržovali jako svou soukromou sféru. Jezdili sami bez dětí na dovolenou, ačkoli uskutečňovali i s dětmi cesty do zahraničí za jejich přáteli apod. Udržování soukromí zde myslím vycházelo z logiky věci- šest dětí pocházejících z různých (často velmi komplikovaných) rodinných zázemí, navíc udržujících kontakt se svými biologickými rodinami se jaksí ani nedalo plně zahrnout do jejich soukromého života. Zázemí svého soukromí pak manželé naopak velmi potřebovali pro jakousi duševní hygienu- ať už se jedná o udržování zdravého vztahu mezi jimi samotnými, či o udržování zdravého vztahu k dětem. Pěstounská péče či přímo adopce poskytují zajisté mnohem větší splynutí vychovatelů s dětmi, na druhou stranu není vůbec zcela běžné, aby měl někdo svěřeno do péče nebo adoptováno šest dětí najednou.

Co se však týče oné přirozenosti jednání od radostného sdílení svých zážitků u „rodinného“ stolu až po konflikty a nedorozumění, myslím, že taková přirozenost byla ve Fjorden přítomná a vlastní nejen onomu manželskému páru, ale i třem ostatním vychovatelům, ačkoli byla znovu omezená tím, že se pedagogové (manželé v tomto případě nevyjímaje) přeci jen snažili využít i své nabyté pedagogické znalosti někdy právě na úkor této přirozenosti.

➤ **Vychovatelská technologie proti vzájemnému soužití**

Posledním tématem, které bych chtěla jmenovat, je záležitost vychovatelské technologie, která může v některých typech náhradní výchovné péče velmi převažovat nad určitou nahodilostí a přirozeností výchovy v rámci běžné rodiny vázanou na konkrétní situaci a na individualitu dítěte a vychovatele. Z předchozích řádků vyplývá, že směrem od adopce k ústavním zařízením přibývá právě důrazu na jakousi výchovnou techniku, na osvědčené

postupy. K této výchovné technologii (programové výchově) nutně patří také zacházení s odměnami a tresty, které je její podstatnou součástí. Často pak bývá výchovná technologie redukována právě pouze na tuto součást.

V tomto bodě se právě rodinná a ústavní výchova výrazně rozcházejí. Jestliže totiž rodinná výchova zůstane jen na úrovni technologie odměny a trestu, cítíme, že jí něco podstatného schází. Chybí tu rozměr osobního vztahu, který přináší něco navíc. Nad pouhými odměnami a tresty stojí v rodinné výchově rovina odpuštění a usmíření. A na této rovině nelze dobře manipulovat, odměřovat, programovat. Nelze zde předepisovat recepty a stanovit zásady použitelné pro všechny.

Vymezení rozdílu mezi vychovatelskou technologií a vzájemným soužitím je podle mne dosti vystihující. Právě podle toho, v jaké míře jsou totiž zvládnuty oblasti jmenované v předchozích oddílech (citové pouto, rozměr budoucnosti, přístup dětí do soukromí vychovatelů), převládá jakási výchovná technologie nad obyčejným vzájemným soužitím nebo naopak. Ve Fjorden se určitě snažili o navázání osobních vztahů s dětmi a zvláště manželský pár dával dětem i jistou perspektivu do budoucnosti. Citová pouta, jakkoli byla myslím velmi silná, zde však nikdy nemohla být tak silná jako v běžné rodině mezi dětmi a rodiči. Pokud by totiž taková byla, přinášelo by to mnohé problémy- vychovatelé by se takto (ačkoli možná nevědomě) stavěli na pozici rodičů, se skutečnými rodiči by ovšem děti nepřestaly být v kontaktu. Nedovedu si představit jiné důsledky takového stavu než je naprosté citové rozpolcení dítěte, pocit, že se nyní musí rozhodnout koho má více rádo. Takováto varianta je tedy podle mě naprosto nepřijatelná. Chtě nechtě se tedy citová pouta vychovatelů ve Fjorden musela lišit od běžných pout mezi rodiči a dětmi. Z tohoto důvodu, ale také už jen proto, že zde bylo dohromady pět stálých vychovatelů, pět různých osobností, bylo tedy třeba se scházet a hovořit o událostech, které se přihodily, když měl ten který člověk službu, a potažmo se dohodnout alespoň v něčem na jakýchsi obecných postupech. Tímto momentem se Fjorden znovu přibližuje ústavní výchově, která běžnou výchovu v rodině jednoduše nahradit nedokáže.

Forma péče, kterou jsem měla možnost poznat v dětském domově Fjorden, kde je základní personální součástí domova manželský pár, který bydlí přímo v domě a vkládá se do péče o děti celou svou osobností- zahrnuje tyto děti do své budoucnosti, ukazuje jim silné i slabé stránky své osobnosti, otevírá jim do jisté míry i soukromí svého domova a především dává jim jistotu vztahu, o který se děti mohou opřít, se mi zdá jako dobrá varianta ústavní výchovy. Dětem je dána možnost tvořit v podstatě jednu domácnost s lidmi, jejichž rodinný život vypadá

jinak než takový, na jaký byly zvyklí z jejich minulých domovů a mohou zde najít jiné vzory do budoucnosti- a to jak ženské, tak i mužské. Přesto však tento typ zůstává výchovou ústavní a nemůže se tedy srovnávat s péčí formou adopce, či klasickou formou pěstounské péče.

V České republice je dnes už také známo několik dětských domovů tohoto typu. Jedním z nich je také dětský domov Markéta v obci Radhošť poblíž města Pardubice. V tomto domově nyní žije 12 osob - manželský pár, jejich dvě vlastní děti, jedno adoptivní dítě a sedm dětí s nařízenou ústavní výchovou. Kromě těchto dvou dospělých osob v domově nejsou zaměstnaní žádní další lidé. Ve srovnání se zařízením Fjorden je tedy tento personální stav ve značném nepoměru, který se ovšem dá vysvětlit odlišnými ekonomickými podmínkami pro taková zařízení v České republice a Dánsku. I přesto, že na jeden manželský pár připadá takto 10 dětí, zdá se, že rodinné zázemí, které manželský pár dětem poskytuje je pro děti stále mnohem více stimulující, než prostředí běžného dětského domova.⁴⁴

44 Dománková, Jana. *Zpráva z praxe*, 2003

8 Závěr

Tato bakalářská práce s názvem „Dánský systém výchovy dětí mimo vlastní domov“ si kladla za cíl poskytnout českému čtenáři bližší vhléd do dánského systému náhradní výchovné péče (resp. výchovy mimo vlastní domov) a vyzdvihnout prvky, které mohou být na tomto systému inspirující pro systém český.

Na základě údajů, které se mi podařilo zjistit jak o dánském, tak i českém systému náhradní výchovné péče, jsem tedy došla k následujícím závěrům:

Poměr dětí, které jsou vychovávány mimo vlastní rodinu, je v obou zemích v podstatě totožný (kolem 1%). Rozdíl ovšem nastává v poměru jednotlivých forem náhradní výchovné péče, které jsou dětem poskytovány. Dánsko je oproti českému systému znatelně kupředu, pokud jde o využívání pěstounské péče. Ta je podle výzkumů učiněných rovněž českými odborníky mnohem vhodnější než umístění dítěte do nějaké z forem ústavní výchovy. Dlouhodobě se totiž ukazuje, že nejvhodnějším prostředím pro výchovu dětí zůstává rodina, protože poskytuje jedinci možnost osobního psychického růstu, kterého ústavní výchovou jednoduše nelze v takové míře dosáhnout. Tyto poznatky však samozřejmě nejsou cizí ani odborníkům, kteří se na fungování a úpravě českého systému náhradní výchovné péče podílejí. Problémem však zůstává, jak tyto poznatky uvést v praxi.

Novela zákona č.359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, která vstoupila v účinnost dne 1.6.2006 se v několika bodech snaží o lepší práci s rodinou ohroženého dítěte a zvýšení jeho šance návratu zpět do své biologické rodiny (např. jasně formuluje povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí pomoci rodině uspořádat poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny). Rovněž stanovuje povinnost obecnímu úřadu upozorňovat krajské úřady na potřebu napomáhat dětem, které ukončily školní docházku, při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání, zejména jde-li o děti propuštěné z ústavní výchovy a rovněž spolupracovat s úřady práce při zprostředkování vhodného zaměstnání pro tyto děti. Dále v některých ohledech upravuje postup při zprostředkování osvojení a pěstounské péče a zavádí rovněž novou formu tzv. pěstounské péče na přechodnou dobu, která může být vhodnější alternativou ke krátkodobým pobytům dětí v ústavních zařízeních (např. v diagnostickém ústavu). Dále blíže určuje fungování zařízení pro okamžitou pomoc, které již bylo uvedeno jako další forma náhradní výchovné péče v předchozí novelizaci.

Dánský systém je však již o krok dál v systematickosti podobných opatření, například tím, že stanovuje okresnímu úřadu (srovnatelnému s českým úřadem obce s rozšířenou působností)

vypracovat a průběžně obnovovat individuální plán dítěte, ve kterém je rovněž zahrnuta práce s rodinou umístěného dítěte a který tak může lépe zajistit efektivnost celého procesu případného návratu dítěte zpět do rodiny. Povinnosti dánského okresního úřadu zprostředkovat dítěti následnou péči po absolvování výchovy mimo vlastní domov jsou rovněž lépe a konkrétněji stanoveny, než je tomu v české legislativě. Jelikož v České republice není systém následné péče dostatečně propracovaný, dochází často ke zbytečnému růstu sociálně patologických jevů (bezdomovectví, kriminality, apod.) u skupiny mladých dospělých, kteří opouštějí nějakou z forem náhradní výchovné (nejčastěji ústavní) péče.

Srovnáním fungování pravidel dánského a českého systému jsem pak došla k závěru, že nejdůležitějším bodem, ve kterém se tyto dva systémy liší, je základní důvěra, respektive nedůvěra ve schopnosti samostatně a zodpovědně se rozhodovat, která je vložena do rukou jednotlivce (ať už klienta, či odborníka podílejícího se na fungování tohoto systému). Podle mého názoru lze tuto základní důvěru hledat například v možnosti umístit dítě do náhradní výchovné péče se souhlasem rodičů, kde již dále není třeba soudního procesu, aby o tomto opatření rozhodl. Tímto nastavením systému je vložena důvěra nejen v samotné rodiče, ale rovněž ve schopnosti dobře rozpoznat situaci a jednat, která má být vlastní pracovníkům okresního úřadu. Tato důvěra se rovněž projevuje v celkové působnosti okresních úřadů, na kterých leží téměř veškerá zodpovědnost za kvalitní fungování tohoto systému bez toho, aby musely velkou část své činnosti ještě dále konzultovat například s úřady krajskými, či několika ministerstvy, jak tomu bohužel je v českém systému. Díky dobrému fungování principu subsidiarity je tak zajištěna pružnost celého systému.

Rezidence Fjorden, ve které jsem měla možnost strávit 2 týdny své blokové praxe, pro mě byla značnou inspirací, jelikož je podle mého názoru vhodnou variantou ústavní výchovy pro děti, které z různých důvodů nemohou být umístěny do pěstounské péče, nebo se zprostředkování pěstounské péče pro tyto děti nedaří. Svým rodinným prostředím poskytovala rezidence Fjorden dětem, které zůstávaly v kontaktu se svými biologickými rodinami, vhodné prostředí pro psychický a fyzický růst, jak jen to bylo za takového nastavení podmínek možné.

Ačkoliv se dánský systém náhradní výchovné péče od českého v mnohém neliší, může českému systému poskytnout v určitých ohledech inspiraci.

9 English summary

This dissertation tries to deal with differences and similarities in Danish and Czech system of out-of-home care. It describes the system of out-of-home care in Denmark and compares some particular topics with the system of out-of-home care in Czech Republic. This comparison should serve as an inspiration for the Czech system, which in many ways needs to be improved.

It may be a bit surprising, that the share of children, who are brought up in different kinds of out-of-home care is about the same in Denmark and in Czech Republic. Where these two systems differ is the balance between different types of out-of-home care. The Czech system still deals with a big amount of children in different types of residential care rather than in foster care or adoption.

The other big difference is in the matter of how the systems are organised in general. Danish system seems to give bigger emphasis on the personal responsibility and ability to make a right decision about the future of a child or a young person, which is then not needed to be examined by another authority. Strong emphasis is put on the responsible work of each local authority.

Danish system is also more systematical than the Czech one in the matter of social work with family of the placed child and systematic work with the child's case in general.

Children's home called Fjorden, where I could spend 14 days of my one month practice in Denmark, surprised me positively by its system of work and in my opinion provides a good alternative to bigger institutions of residential care.

10 Seznam použité literatury

- Benešová L., Bubleová V. *Pěstounská péče-názory veřejnosti*. Náhradní rodinná péče. Praha: Středisko rodinné péče. 14s.
- Bubleová, V. *Pěstounská péče- názory veřejnosti*. Náhradní rodinná péče II/2006, Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2006. 44s. ISSN 1212-3765
- *Consolidation Act on Social Services* přístupný z:
<http://eng.social.dk/index.aspx?id=80ec876c-1437-4e9f-b3a6-80a583009422#Part%208>
- Článek *Anbragte børn og unge* přístupný z webových stránek dánského ministerstva sociálních věcí:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge.html
- Článek *Anbragte børn og unge- Frivillig Anbringelse* přístupný z webových stránek dánského ministerstva sociálních věcí:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/frivillig_anbringelse.html
- Článek *Anbragte børn og unge - Tvangsanbringelse* přístupný z webových stránek dánského ministerstva sociálních věcí:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/Tvangsanbringelse.html
- Článek *Anbragte børn og unge - Forhold under anbringelse* přístupný z webových stránek dánského ministerstva sociálních věcí:
http://www.social.dk/boern_unge_og_familie/anbragte_boern_og_unge/forhold_under_anbringelse.html
- Článek *Særlige foranstaltninger for børn og unge* přístupný z webových stránek dánského ministerstva sociálních věcí:
http://www.social.dk/tvaergaende_indgange/talogsatser/Sarlige%20foranstaltninger.html
- Dománková, Jana. *Zpráva z praxe*. Praha, 2003. 2s.
- Egelund, Tine, Hestbæk, Anne-Dorothe. *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet*. Kodaň: Socialforskninginstituttet, 2002-2005. 402s. ISBN 87-7487-714-3
- Hestbæk, Anne-Dorthe. *Social background nad placement course-the case of Denmark*. International Journal of Social Welfare 1999 International Journal of Social Welfare, Vol.8, Number 4, oct.1999. 103s. ISSN 1369-6866
- Koch, J., Langmeier, J., Matějček, M. *Návrh systému péče o děti vychovávané mimo vlastní rodinu*. Náhradní rodinná péče II/2002, Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2002. 40s. ISSN 1212-3765
- Kovařík, J., Bubleová, V., Matějček, Z. *Dlouhodobá sledování dětí, které vyrůstaly v náhradní péči*. Náhradní rodinná péče-nulté číslo/1998, I/1998, II/1998, Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 1998.
- Kovařík, J., Bubleová, V. *Editorial*. Náhradní rodinná péče I/2003, Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2003. 46s. ISSN 1212-3765
- Kovařík, J., Bubleová, V., Matějček, Z. *Kriminalita jako následek psychické deprivace*. Náhradní rodinná péče III/2001, Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2001. 39s. ISSN 1212-3765
- Kovařík, J., Bubleová, *Současné problémy systému náhradní péče a monitorování situace českých dětí a jejich práv* - článek přístupný

- z:<http://www.adoptce.com/beta/adoptce/grafy.php?stranka=6>
- Matějček, Zdeněk a kol.. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 2003. 183s. ISBN 80-7178-304-8
 - Matějček, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1992, 223s. ISBN 80-04-25236-2
 - Pazlarová, Hana. *Dětská práva v praxi*. Náhradní rodinná péče III/2002, Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2002. 40s. ISSN 1212-3765
 - Petráčková, V., Kraus.J. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998. 834s.
 - Svobodová, Michaela, Vrtbovská, Petra, Bártová, Darina. *Zpráva o stávajícím stavu náhradní rodinné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice*. Praha: Dom, 2002. 58s.
 - Zákon č.109/2002 o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů
 - Zvonařová, M. *Každý případ je nutno posuzovat individuálně*. Sociální práce 2/2005, Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2005. 168s. ISSN 1213-6204